

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальної роботи

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Мотивація прийомної сім'ї з різним досвідом батьківства

Motivation of foster families with different parenting experiences

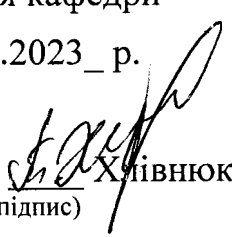
Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Освітня програма Психологія
Подвисоцька Марина Валентинівна

Керівник: доц. Варнава У. В.
Рецензент к.пед.н., завідувачка лабораторією
психологічних, мистецтвознавчих та інших видів
досліджень Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Ласунова С. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 4 від 30 11.2023 р.

Завідувач кафедри Хівнюк Т. П.
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № 3

протокол № 49 від 18 12.2023 р.

Оцінка Відмінно / A / 90
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК Родіна Н.В.
(підпис)

Одеса-2023

593330

ЗМІСТ	
ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ МОТИВАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЇ. МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ	8
1.1. Дослідження мотивації у психології	8
1.2. Особливості мотивації замісного батьківства	15
1.3. Мотивація жінки на усиновлення	23
1.4. Мотивація особистості та батьківські настанови у жінки	34
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ УСИНОВЛЕННЯ	46
2.1. Характеристика вибірки та процедура емпіричного дослідження	46
2.2. Методи емпіричного дослідження	48
Висновки до другого розділу	51
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ У ЖІНОК З УСИНОВЛЕНОЮ ДИТИНОЮ, ЖІНОК З КРОВНИМИ ДІТЬМИ І ЖІНОК БЕЗ ДОСВІДУ МАТЕРИНСТВА	52
3.1. Аналіз мотивації особистості жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства	52
3.2. Аналіз домінуючої мотиваційної спрямованості особистості жінки у питанні усиновлення	72
Висновки до третього розділу	83
ВИСНОВКИ	87
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	90
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я – це найважливіший соціальний інститут, в якому відбувається задоволення широкого кола потреб особистості: базових потреб людини у матеріальному забезпеченні, комфорті, безпеці, продовженні роду, у коханні, підтримці та визнанні, у спілкуванні та ін. І саме сім'я вирішує завдання біологічного, соціального та психологічного відтворення людини, закладаючи основу благополуччя розвитку особистості та суспільства.

Однак не завжди в сім'ї через особистісні проблеми (психологічна незрілість, хвороба, соціальна девіація, батьківська некомпетентність і т. д.) або ряд зовнішніх обставин (біологічна смерть, соціальна невлаштованість, економічні та політичні катастрофи і т.д.) функції та відповідальність за виховання дітей лягають безпосередньо на біологічних батьків. Частину батьківських функцій можуть виконувати інші родичі (бабусі, дідусі, тітки тощо) або соціальні служби (органи опіки, освітні структури).

В останнє десятиліття ми спостерігаємо активну політику зміцнення сфери сімейного устрою дітей, які залишилися без батьківського піклування. Однак, незважаючи на актуальність питання успішності функціонування сім'ї, що заміщає, дослідження даного феномену (замінника батьківства, виховання дітей-сиріт, прийнятих в некровноспоріднену сім'ю) з боку психології вивчено недостатньо. Відкритим залишається питання батьківських настанов кандидатів в усиновлювачі та їх мотивації.

Юридично (законодавчо) обоє батьків (батько і мати) несуть відповідальність за виживання, виховання та розвиток дитини, але у традиційному соціальному сприйнятті вищу ступінь батьківської відповідальності, сімейних установок та домінування мотивації на материнство по відношенню до професійної реалізації закріплюють за жінкою. Хоча сучасні дослідження в галузі гендерної психології та жіночої психології фіксують, що в даний час жінки орієнтовані на реалізацію себе у різних просторах буття: поєднанні професійної та сімейної сфер, у творчості, у негендернотипових

професіях. Автори звертають увагу на зміну характеристик і складових гендерної ідентичності жінки (С.Бем, Н.В.Бендас, Ш.Берн, Л.Іригарей та ін.), в яких відзначається поєднання фемінінних та маскулінних рис,

Особлива низка гендерних теорій та досліджень в окрему проблематику виділяє саму орієнтацію жінок на розвиток відносин (К.Гілліган, Д.В.Джордан, Д.Б.Міллер, І.П.Стайвер, Д.Л.Суррей). У цих теоріях постулюється думка про те, що жінки орієнтовані на турботу про інших людей, відповідальність за них, спілкування. Така центрована на відносинах модель психології жінки підкреслює важливість емоційної близькості з людьми і жах, що переживає особистість у разі відчуження від них. Мотивація та цінність материнства для жінки інтерпретується у контексті біологічної, соціальної, індивідуальної чи духовної детермінації (Г.Брандт, М.Кляйн, Н.Чодороу). Дослідники акцентують увагу на значенні сімейних установок для жінки, що пояснює потребу жінки у реалізації своєї ідентичності у процесі спілкування.

Психологія сім'ї та сімейних установок зосереджує увагу на вивченні закономірностей функціонування та розвитку міжособистісних відносин у сім'ї, становлення та розвитку особистості всіх членів сім'ї. Окрему групу досліджень займають роботи з вивчення мотивів та цінностей особистості у сімейних установках. Virізняють загальноприйняті цінності: універсальні (любов, справедливість, свобода), внутрішньогрупові (сімейні, релігійні, політичні) та індивідуальні (особистісні). Вони організовані у системи, які мають синтетичний характер; у такій системі переплітаються усі результати духовної діяльності суспільства.

Питання мотивації особистості створення сім'ї і конкретніше прийняття відповідальності як батька розглядається дослідниками з погляду вивчення нормальної нормативної (повної) сім'ї, неповної чи девіантної сім'ї. Окрему актуальну область дослідження становить вивчення мотивації та специфіки дитячо-батьківських відносин у заміщуючих сім'ях.

У заміщуючих сім'ях мотиваційна структура особистості батьків, безумовно, матиме свої особливості, вивчати які необхідно ще на етапі відбору кандидатів у заміщуючі батьки, оскільки мотиваційні комплекси відіграють

ключову роль у прийнятті дитини в цю сім'ю, оскільки саме вид мотивації має спонукаючу дію як у батька до дитини, так і у дитини до входження до сім'ї. Облік мотивації усиновлення дозволяє прогнозувати успішність батьківської ролі дорослого та взаємної адаптації батьків та дітей, у разі потреби коригувати психологічну готовність подружжя до усиновлення та дитячо-батьківську взаємодію.

Проте дослідження заміщаючих сімей нечисленні, проводяться під конкретне завдання установами соціального захисту населення, спрямовані на ухвалення соціально-юридичного рішення про можливість конкретним громадянам бути усиновлювачами.

Психологічні підходи у вивченні мотивації батьків-усиновлювачів інтерпретують мотивацію до прийняття дитини як комплекс очікувань, смислів, значень для сім'ї, пов'язаних з появою усиновлених дітей. Однак практично відсутні дослідження, що підтверджують дисфункціональний вплив тих чи інших мотивів на внутрішньосімейні відносини, хоча «неправильні» мотиви стають гласним чи негласним приводом для відмови сім'ї у можливості бути заміщувальною.

У сучасному світі активно розвиваються різні форми влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, присутні спеціальні служби підготовки та супроводу сімей, що заміщають. Підвищення ефективності роботи зі скорочення кількості дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, за рахунок збільшення кількості сімейних форм їхнього устрою пов'язано з багатьма серйозними проблемами:

- 1) у заміщуючих батьків, які зазнають серйозних труднощів з новим членом сім'ї, відзначається так званий ефект «відкидання» дитини як духовного її неприйняття;

- 2) описані результати психологічної діагностики заміщуючих батьків у вітчизняній літературі говорять про відсутність у них знань психологічних особливостей дітей-сиріт, навичок ефективного спілкування з неповнолітніми дітьми з дитячих будинків, дотримання стійких стереотипів у сімейному вихованні;

3) у людей, які бажають прийняти на виховання дитину з дитячого будинку, не сформовано уявлення про різні форми порушення здоров'я, які можуть бути виявлені у їхніх майбутніх дітей;

4) заміщаючі батьки, як і всі люди, можуть брати відповідальність на себе в одних сферах життя та перекладати відповідальність на авторитетні постаті, фахівців – в інших. Вони можуть потребувати когось, хто зможе допомогти в періоди кризи адаптації при появі дитини-сироти в сім'ї;

5) при діагностиці кандидатів у заміщуючі батьки неакцентується достатня увага на мотивації прийняття дитини-сироти в сім'ю, коли саме це психологічне явище визнається основною рушійною силою у діяльності кандидата в усиновлювачі.

Важливим фактором є те, що статистичні дані та соціально-психологічні дослідження доводять, що саме жінки максимально мотивовані (70%) взяти дитину-сироту до сім'ї. В результаті теоретичного аналізу досліджень, присвячених вивченню особливостей мотивації жінки до усиновлення, виявляється суперечність між мотивацією (бажанням) жінки усиновити дитину та наявністю у неї наявних батьківських установок, сформованих на основі власної сімейної історії (життя).

Виявлене протиріччя породжує необхідність вивчення мотивації жінки на усиновлення та наявних у неї батьківських установок до усиновленої дитини.

Мета дослідження: виявлення мотивації особистості жінки на усиновлення і наявних у неї батьківських установок до усиновленої дитини.

Об'єкт дослідження: особливості мотиваційної сфери жінки-усиновлювача.

Предмет дослідження: особливості мотивації жінки на усиновлення та наявних у неї батьківських установок до усиновленої дитини.

Відповідно до мети дослідження вирішувалися такі завдання:

1. Здійснити змістовний аналіз підходів та досліджень щодо проблеми мотиву та мотивації.
2. Проаналізувати феномен заміщувальної сім'ї як предмету психологічних досліджень.

3. Розглянути батьківство та батьківські настанови до дитини як психологічний феномен та визначити специфіку сприйняття жінкою її ролі в материнстві.

4. Підібрати комплекс психодіагностичних процедур, що дозволяють визначити особливості мотивації та батьківських установок у жінок із усиновленою дитиною, жінок із кровними дітьми, жінок без досвіду материнства.

5. Визначити особливості мотивації жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства та виявити домінуючу мотивацію у жінок із кожної групи.

Методи дослідження: Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційно-потребнісній сфері (О.Ф.Потьомкіна); Методика "Діагностика мотиваційної структури особистості" (В.Е.Мільман); Анкета діагностики мотивації усиновлення. Обробка результатів тестування проводилася за допомогою методів описової статистики. Було узагальнено первинні результати; дані згруповані за їх значеннями; застосовано U-критерій Манна-Уїтні для незалежних вибірок; визначено відсоткове співвідношення деяких показників; проведено графічний аналіз. Статистична обробка даних проводилася з допомогою пакета SPSS 13.5 for Windows.

Вибірка тестованих складалася зі 132 осіб, з яких:

1) 42 жінки віком від 30 до 40 років, які проживають із усиновленими дітьми довше 1,5 років (вік дітей – не старше 14 років). В основу вибірки було взято розуміння, що усиновлювачі, які прожили 1,5 роки з дитиною, успішно пройшли адаптаційний період, а отже малоймовірним є ризик повернення дитини до державної установи;

2) 40 жінок віком від 24 до 41 років, у яких є дві кровні дитини віком від 2 до 15 років. Усі жінки перебувають у шлюбі, мають досвід взаємодії з дитиною у її різні вікові та кризові періоди.

3) 50 жінок без досвіду материнства у віці 18-20 років, які отримують гуманітарну освіту (психологія, соціальна робота).

Практична значущість дослідження: результати та висновки

дослідження можуть бути використані в консультативній діяльності психологів, соціальних працівників, сімейних консультантів, педагогів, які працюють із сім'єю, батьками та жінками у різних соціальних ситуаціях. Підібраний та апробований комплекс діагностичних процедур може бути використаний при здійсненні діагностики кандидатів у заміщуючі батьки та при проведенні заходів, спрямованих на виявлення сформованого образу батька та мотивації усиновлення у кандидатів у заміщуючі батьки. Виявлені та конкретизовані у дослідженні домінуючі мотиви та батьківські установки жінок можуть бути використані у психотерапевтичній роботі, спрямованій на підвищення адаптивності особистості жінки, орієнтованої на усиновлення дитини.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 114 сторінок. У роботі є 9 таблиць, 13 малюнків, 2 додатки. Список використаної літератури включає 109 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ МОТИВАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЇ. МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ

1.1. Дослідження мотивації у психології

Проблема мотивації людини піднімалася у зарубіжній та вітчизняній психології. Якщо говорити про *зарубіжну психологію*, необхідно зазначити, що проблема мотивації представлена в роботах наступних учених:

Дж.Аткінсон [90] – однією з перших запропонував загальну теорію мотивації, яка пояснює поведінку людини, спрямоване досягнення певної мети;

К.Левін [38] - досліджував проблему ситуативного розвитку мотивації;

К.Мадсен [101] - запропонував концепцію мотивації, згідно з якою людьми рухають органічні, емоційні, соціальні та діяльні потреби, реалізація яких дозволяє отримати задоволення від роботи;

А.Маслоу [102] – розробив теорію мотивації, основою якої поставив піраміду потреб;

Х.Хекхаузен [80] – стверджує, що поведінка описується як мотивоване «зсередини» чи «ззовні», і визначає мотив як теоретичне побудова.

У *радянській психології* аналізом проблеми мотивації та мотивів займалися:

Б.В.Зейгарник [22] - вказала на значення мотивації для протікання процесів запам'ятовування, утримання, відтворення необхідної інформації.

М.Г.Ярошевський [57] – вивчав зовнішню та внутрішню мотивацію наукової творчості;

П.М.Якобсон [87] - пропонував угруповання, класифікацію, типологію мотивів.

В.К.Вілюнас [14] - розглядав психологічні механізми, процеси, які забезпечують розвиток мотивації людини;

Є.П.Ільїн [24] – пропонує власну концепцію мотивації та мотивів, що

базується на критичному розгляді, синтезі наявних у психології поглядів на цю проблему.

А.Н.Леонтьєв [39], С.Л.Рубінштейн [64], Л.І.Божович [10], В.С.Мерлін [43], В.Г.Асєєв [5] – вивчали психологічну сутність мотивів та мотивації, співвідношення мотивів, поведінки та діяльності;

П.В.Симонов [67] – досліджував нейро-і психофізіологію мотивацій та емоцій;

Грунтуючись на вивченні даних джерел, у питанні мотивації необхідно виділити такі поняття, як «мотив», «мотивація» та «мотиваційна сфера».

Аналіз наукової літератури показав, що немає у вчених єдиного розуміння поняття «мотив».

Є.П.Ільїн [23] пропонує виділяти в якості мотиву різні психологічні феномени, які були виявлені іншими психологами і які актуальні для людини в певний період його життя.

Даними феноменами є потреби, потягу, спонукання та схильності (Х.Хекхаузен); почуття та переживання, уявлення та ідеї (Л.І.Божович); бажання, думки, звички та почуття обов'язку; психічні стани та властивості особистості (К.К.Платонов); морально-політичні настанови, помисли; умови існування (К.Вілюнас); предмети зовнішнього світу (А.Н.Леонтьєв); установки (А.Маслоу).

Є.П.Ільїн розглядає три стадії формування мотиву: 1) прийняття людиною стимулу та формування нею потреби, первинного абстрактного мотиву; 2) пошук активності, пов'язаний з перебором можливих засобів задоволення потреб за даних обставин; 3) вибір конкретної мети, формування свого наміру її досягти [23].

Отже, мотив – це продукт мотивації, психічної діяльності, кінцевою метою якої є формування основи активності людини, спонукання до досягнення поставленої мети [23].

Також є прихильники такого підходу до розуміння існування мотиву, які заперечують реальне існування даного феномену, а розглядають мотив як інтелектуальний продукт мозкової діяльності (Ж. Годфруа) або ж теоретичної

побудови, коли в реальності ніяких мотивів не існує (Х. Хекхаузен) [80].

Прибічники іншого підходу розглядають мотив реально існуючий психологічний феномен. І, незважаючи на те, що кожен з них трактує поняття «мотив» по-своєму, психологи згодні з тим, що мотив або потребою, або метою, або спонуканням, або наміром, або властивістю особистості, або її станом [23].

Однак їх підхід піддавався критиці, і йшлося про те, що ініціація поведінки, діяльності завжди обумовлюється сукупністю різних факторів, які мають свої функції та виступають у своїх ролях у цілісному процесі мотивації [39; 67]. У такому випадку окремі мотиви виявляються досить стійкими, домінуючими і утворюють «стрижень особистості». І саме у них проявляється її спрямованість. І стверджується, що мотив може бути дієвим до тих пір, поки або не буде досягнута мета, або умови, що змінилися, не зможуть зробити інший мотив більш значущим для даної людини [80].

Але якщо виділити основний показники даного терміна, можна сказати, що мотив – це причина вчинку людини, тобто. те, що стимулює і спонукає людину до виконання будь-якої дії, яка включена до обумовленої цим мотивом діяльності.

До визначення «мотивації» у сучасній психології також є кілька підходів. В рамках одного з них являють собою мотивацію як структурну освіту, сукупність факторів, що детермінують поведінку, систему мотивів. Прихильники іншого підходу цей термін розглядають не як статичну, а як динамічну освіту, процес, що стимулює психічну активність людини на певному рівні [23; 24; 34].

Дослідниками мотивація визначається: як сукупність усіх детермінантів поведінки [67]; як сукупність факторів, що визначають поведінку [23]; як сукупність мотивів поведінки та діяльності [44].

Як багатовимірна психологічна освіта у своїй основній частині мотивація «будується» особистістю за допомогою рефлексивних процесів. Особистістю виражається відношення до різних спонукань, імпульсів і потягів, що виникають у неї, співвідносяться вони зі своїми можливостями і уявленнями

про «належне», що йдуть ззовні вимогами і ймовірністю успіху мотивованої дії [14].

Мотивація обумовлена різними чинниками: соціальними умовами та нормами поведінки, потребами та цілями особистості, рівнем домагань та ідеалами, спрямованістю та установками особистості тощо.

Поетапний характер мотивації представляється так: виникнення потреби – її усвідомлення – усвідомлення стимулу – трансформування потреби у мотив та її усвідомлення (з участю стимулу) [84].

Таким чином, можна стверджувати, що в поняття «мотивація» включені всі процеси детермінації активності людини, і вважається, що вона пов'язана з мотивами та потребами, світоглядом людини, її уявленнями про себе та переживаннями, знаннями про середовище та оцінками інших людей.

Також потрібно виділити таке поняття, як «мотиваційна сфера особистості».

Мотиваційна сфера є багатокомпонентною, багаторівневою, ієрархізованою динамічною освітою. Воно проявляється у постійному русі, розвитку входять до нього компонентів та його співвідношень [18].

Мотиваційна сфера може бути використана для характеристики структурно-змістовної визначеності мотивів особистості, що відбиває системно-ієрархічне розуміння мотивації [43].

Існують припущення, що мотиваційну сферу як «підструктуру особистості» [83] становлять не так актуальні потреби та актуальні мотиви, скільки спрямованість особистості, інтереси, мотиваційні настанови та бажання, тобто. потенційні мотиви [17; 82; 83].

Мотиваційна сфера особистості виступає у двох значеннях: як складна ієрархізована сукупність мотивів, що спонукає, спрямовує і регулює поведінку, і заснованої на цій мотивації систему її відносин до дійсності [73].

Таким чином, мотиваційну сферу особистості можна розуміти як ієрархію реалізованих людиною діяльностей, їх мотивів та умов, цілей та засобів, планів та результатів, норм контролю та оцінки [66], тобто. складна системна освіта, регулятор людської життєдіяльності.

Мотиваційна сфера ніколи не нагадує застиглу піраміду. Якщо вона зрушена, ексцентрична по відношенню до актуального простору історичної дійсності, тоді йдеться про однобічності особистості. Але вона може скластися як багатостороння і включає широке коло відносин. Однак в обох випадках вона відображає об'єктивне розбіжність цих відносин та протиріччя між ними, зміну місця, яке вони в ній займають [66].

Дослідники вважають, що розвиток мотиваційної сфери - це результат спільної дії багатьох підсистем, в результаті якого на макрорівні виникає структура, забезпечується відповідне функціонування [25].

Але у думках психологів відсутня єдність щодо питання, що становить мотиваційну сферу, що має пояснювати психологія мотивації [41].

Дослідження низки авторів підтверджують положення, що будь-які особистісні освіти мають свій мотиваційний потенціал. Показано мотиваційну валентність інтегрованого уявлення особистості про себе та особистісну ідентичність людини, вироблених суб'єктом стратегій поведінки та здібностей, що формуються [14; 16; 53].

Так П.М.Якобсон [87] досліджував психологічні проблеми мотивації поведінки людини, питання мотивів трудової, навчальної діяльності, зв'язок мотиваційної сфери з основними властивостями особистості.

В.К.Вілюнас розглядав психологічні механізми мотивації людини [14] і розвивав ідею про потенційну значущість явищ, що відображаються на підставі деталізації уявлень про упереджено-оцінних відносин людини до будь-яких аспектів навколишньої дійсності.

Але як стверджує Х.Хекхаузен, сучасна психологія мотивації – це об'ємний, але слабо впорядкований масив теорій та експериментів, складно знайти іншу таку ж неосяжну область психологічних досліджень, до якої можна було б підійти з різних сторін, як до психології мотивації [80].

Наступним аспектом проблеми дослідження мотивації діяльності є питання усвідомлюваності мотиву, відповідь який досі неоднозначний. Багато в чому це може бути пов'язане з різним розумінням сутності мотиву.

Можуть бути дві причини, які зумовлюють суперечливість поглядів на

усвідомленість мотивів:

1. Прийняття мотивами різних феноменів. Одна справа, якщо приймати за мотив схильності людини, її залучення та встановлення, які погано чи зовсім не усвідомлюються. Таким чином, мотив стає несвідомим або слабко усвідомлюваним. Але інша справа, якщо приймати за мотив мету та засоби її досягнення, і тоді мотив є лише усвідомленим.

2. Розбіжності у розумінні усвідомлення. Одна справа, якщо розуміти під усвідомленням відчуття провини та переживання потрібнісного стану, але інше – розуміння мотиву як підстави дії, вчинку [23].

Важливо те, що саме собою усвідомлення окремих компонентів мотиву ще забезпечує розуміння його як підстави вчинку чи дії. І тому людині треба проаналізувати усвідомлене, призвести до спільного знаменника [23].

Отже, можна виділити три аспекти у питанні усвідомлюваності мотивів: власне усвідомлення, розуміння і обдумування, які можуть бути більш менш повними, що й обумовлює моменти усвідомленого і неусвідомленого дії.

Значним є положення, що сфери свідомої думки та сфери потреб та мотивів формують єдину внутрішню структуру свідомості [43].

У свою чергу А.Н.Леонтьєв стверджує, що функція мотивів, взята з боку свідомості, полягає у наданні особистісного сенсу об'єктам, обставинам та своїм діям.

Огляд зарубіжної та вітчизняної літератури з проблеми мотивації показує, що у психології накопичено значний теоретичний матеріал. Але разом з тим у науці не вироблено єдиного підходу до проблеми мотиву, мотивації, мотиваційної сфери, і не встоялася загальноприйнята термінологія.

Так, Є.П.Ільїн пропонує виділяти в якості мотиву різні психологічні феномени, які були виявлені іншими психологами і які актуальні для людини в певний період її життя: потреби, потягу, спонукання і схильності, почуття і переживання, бажання, думки, звички, психічні стани та властивості особистості, морально-політичні настанови, умови існування, предмети зовнішнього світу, настанови.

І також Є.П.Ільїн розглядає три стадії формування мотиву: 1) прийняття

людиною стимулу та формування нею потреби, первинного абстрактного мотиву; 2) пошук активності, пов'язаний з перебором можливих засобів задоволення потреб за даних обставин; 3) вибір конкретної мети, формування свого наміру її досягти [23].

На противагу прихильникам, які розглядають мотив як реально існуючий психологічний феномен, Ж.Годфруа, Х.Хекхаузен розглядають мотив як інтелектуальний продукт мозкової діяльності або теоретичної побудови, але в реальності жодних мотивів не існує.

Отже, мотив – причина вчинку людини, тобто. те, що стимулює і спонукає людину до виконання будь-якої дії, яка включена до обумовленої цим мотивом діяльності.

Отже, у поняття «мотивація» включені всі процеси детермінації активності людини, і вона пов'язана з мотивами та потребами, світоглядом людини, її уявленнями про себе та переживаннями, знаннями про середовище та оцінками інших людей.

Щодо мотиваційної сфери є твердження, що її розвиток – це результат спільної дії багатьох підсистем, у результаті якого на макрорівні виникає структура, забезпечується відповідне функціонування.

І, за фактом, мотиваційна сфера є багатокomпонентною, багаторівневою, ієрархізованою динамічною освітою, та її, як «підструктуру особистості», становлять не так актуальні потреби та актуальні мотиви, скільки спрямованість особистості, інтереси, мотиваційні установки та бажання, тобто, потенційні мотиви.

Важливим є питання усвідомлюваності мотиву, відповідь на яке досі неоднозначна. Можуть бути дві причини, що обумовлюють суперечливість поглядів на усвідомленість мотивів: прийняття за мотиви різних феноменів; розбіжності у розумінні усвідомлення.

А у розвитку інституту сім'ї велике значення має усвідомленість мотивації його створення та мотивація особистості жінки.

1.2. Особливості мотивації замісного батьківства

Вітчизняні дослідники (Г.М.Бевз, І.Д.Зверєва, Г.М.Лактіонова, І.В.Пєша, О.О.Романовська та ін.) всебічно вивчали проблему соціального сирітства, доводячи важливість розбудови системи сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; розглянули питання підготовки соціальних працівників і педагогів до соціального супроводу таких сімей; окреслили соціально-психологічні виміри прийомної сім'ї тощо. Було розроблено українську версію програми «ПРАЙД», яка стала першим адаптованим вітчизняним виданням американської програми з підготовки дорослих, які на короткий або тривалий час приймають у сім'ю дитину. Проте такий аспект, як вплив мотивації – того, що спонукає батьків до створення замісної сім'ї, – та вплив їхніх особистих характеристик на успішність виконання ними батьківських функцій, на наш погляд, висвітлено у дослідженнях недостатньо.

Факти повернення дітей на виховання в інтернатні заклади після перебування у замісній сім'ї засвідчують наявність чинників, які негативно впливають на адаптацію сім'ї до життя в нових умовах. Виявлення таких чинників ще до прийняття дитини – на етапі відбору та підготовки замісної сім'ї – слугує заходом, який здатний захистити дитину від ретравматизації, а батьків – від розчарувань і руйнівного впливу невдалого досвіду замісного батьківства на систему міжособистісних сімейних стосунків. До того ж у фаховій спільноті панує переконання, що дотримання саме принципу «сталості території» («збереження території») є надзвичайно важливим, адже втрата зв'язків зі звичним середовищем, яким із часом для дитини стає замісна сім'я,

має такий самий руйнівний вплив на її розвиток, як і перебування в інституційній установі або в неналежних умовах (Н.С.Поспелова, О.А.Дмитрієва, О.С.Головнєва).

Наявність мотивації взяти дитину в сім'ю є наріжним каменем подальшого успішного функціонування замісної родини. Вплив засобів масової інформації є одним із вагомих чинників, який стає поштовхом до фантазування майбутніх замісних батьків у цьому напрямку. З боку фахівців звучать критичні зауваги щодо внеску мас-медіа у створення ідеалізованого або навіть спотвореного уявлення про повсякденне життя сімей, які взяли на виховання дітей, що залишилися з різних причин без біологічних батьків. Замісні батьки часто зображаються героями, які виконують важливу місію, а історії усиновлення подаються під заголовками на кшталт «усиновлення – як казка», «усиновлення – це любов назавжди» (Міністерство соціальної політики України: офіційний веб-портал, 2018). Розкриття цієї теми через приклади відомих і успішних людей приводить до того, що замісне батьківство стає елементом престижу і проявом модної благодійності [51].

Рішення взяти дитину в сім'ю належить до категорії інтимних, проте замісні батьки, чия мотивація була сформована під впливом соціальної реклами (як-от «прийомна дитина може стати рідною») і живиться нею, становлять групу, яка стикається з найбільшими труднощами під час проходження навчання для замісних батьків. Їм властиві жорсткі ригідні установки, неготовність прийняти специфічні риси особистості дитини, сформовані під впливом перебування в інтернатному закладі, і визнати той факт, що її розвиток іде своїм особливим шляхом. Такі батьки намагаються відповідати очікуванням соціуму й оцінюють інформацію під час навчання крізь призму жертвності свого вчинку.

Від самого початку спільного життя з дитиною нереалістичні сподівання замісних батьків й низький рівень батьківської компетентності стають на заваді розкриттю їхнього потенціалу як суб'єктів батьківства. Як запевняє А.А.Алдашева, процес адаптації у дітей минає легше, ніж у дорослих – останні потерпають найбільше. На її думку, це пов'язано з тим, що саме дорослі є

відповідальними за вибудовування сімейної системи з прийомними дітьми. І що ясніше батьки бачать перспективу, тобто образ сім'ї, якої вони прагнуть, то легшим буде перебіг адаптації [3].

Для типологізації моделей замісних сімей дослідники використовують дихотомічний розподіл батьків на успішних та неуспішних. Проте, на наш погляд, варто говорити про континуум, який вміщує різноманітні моделі, що можуть змінюватися протягом життєвого циклу сім'ї. Згідно з О.М.Безруковою і В.О.Самойловою, замісне батьківство можна оцінити як успішне, якщо мають місце: визнання соціумом об'єктивних досягнень дітей як результату їхньої соціалізації та сімейного виховання; позитивне психологічне самопочуття батьків і дітей; збереження і зміцнення відносин між батьками, об'єднаними спільними цінностями, уявленнями і практиками турботи про дітей.

Отже, успішне замісне батьківство має вияви на трьох рівнях функціонування сім'ї:

1) дитячо-батьківські стосунки (виникнення і зміцнення прихильності; взаємна задоволеність відносинами між батьками й дітьми та між кривними й прийомними дітьми; ідентифікація дитини з сім'єю та сімейним прізвищем; бажання залишатися в прийомній сім'ї; адаптація дитини до школи і досягнення в навчанні й спорті; прояв творчих здібностей у дитини і поліпшення стану її здоров'я);

2) батьківські інтеракції (конструктивна мотивація прийомного батьківства; впевненість у правильності ухваленого рішення; задоволеність подружніми стосунками; почуття єдиної родини; спільні цінності й практики сімейного виховання);

3) взаємозв'язок замісної сім'ї із суспільством (адаптація сім'ї в близькому оточенні й позитивні відносини з людьми довкола та фахівцями, які підтримують сім'ю на різних етапах функціонування; відчуття підтримки з боку соціуму і своєї причетності до виконання важливого суспільного завдання).

Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити такі мотиваційні комплекси щодо ухвалення рішення стати замісними батьками: гармонійний,

альтруїстичний, релігійний, нормативний, прагматичний, егоцентричний.

Порядок розміщення мотиваційних комплексів підпорядкований руху від соціальних мотивів із позитивною спрямованістю до особистих мотивів, які можуть негативно позначитися на адаптації сім'ї після влаштування дитини [51].

Ми поділяємо думку М.М.Шведової, яка дотримується полімотиваційного підходу, що передбачає визнання наявності сукупності мотивів із домінуванням одного з них як провідного у замісних батьків. Гармонійний мотиваційний комплекс, на її думку, характеризується узгодженням різних мотивів із позиції свідомого ухвалення рішення про влаштування дитини в сім'ю, що відповідає реальним можливостям, бажанням й індивідуальним якостям замісних батьків.

Щодо того, які в кандидатів у замісні батьки критерії пошуку за ознаками статі та кількості дітей, яких беруть у родину, то дослідження О.М.Бакаєвої і Л.М.Мартінової засвідчило, що перевага віддається дівчаткам, бо вони, на думку респондентів, слухняніші за хлопчиків і допомагають по господарству. Більшість опитаних кандидатів готові опікуватися дітьми у кількості від двох до п'яти, аргументуючи це тим, що збільшення числа дітей у сім'ї накладає на них більшу відповідальність і не найкращим чином впливає на якість стосунків із дітьми.

Дослідження О.Г.Япарової, присвячене вивченню ціннісних орієнтацій прийомних батьків, які офіційно відмовилися від дітей або протягом трьох років перебування дитини в сім'ї не досягли з нею порозуміння, показало, що занепокоєння таких батьків здебільшого пов'язане із щоденними турботами, життям сім'ї в цілому, а також невиконанням дітьми встановлених вимог і порушенням ними правил, що тягло за собою покарання. Більшість батьків назвали значущим прагнення побутового благополуччя, що сусідувало з наміром змінити світ і ностальгією за власними дитячими мріями, проте бажання допомагати дітям у відповідях не було чітко артикульоване. Їхня увага була зосереджена, з одного боку, на контролі за «правильною», відповідно до їх розуміння, поведінкою дітей, а з іншого боку – на власних

роздумах і переживаннях.

У дослідженні С.В.Маркової і О.О.Подольської порушено питання впливу ціннісних орієнтацій прийомних батьків на процес адаптації дітей-сиріт у замісній родині. Так, було з'ясовано, що конструктивність мотивації батьків до прийняття й виховання дитини в сім'ї визначається їхніми ціннісними орієнтаціями, що в подальшому визначає успішність/неуспішність процесу адаптації. У структурі цінностей так званих успішних прийомних батьків присутні такі якості, як вірність принципам та ідеалам, відповідальність, активна життєва позиція, особистий розвиток [42].

Конструктивну мотивацію прийомних батьків, наведену в дослідженні, умовно можна поділити на три групи:

1) створення сім'ї (потреба реалізувати себе в ролі батьків, мати велику й дружну сім'ю, досягти гармонії в родині);

2) допомога дитині (бажання піклуватися про дитину й підготувати її до дорослого життя; розвинути індивідуальність дитини та зробити її щасливою, не порівнювати з іншими дітьми та не сприймати з огляду на її минуле);

3) компенсація наслідків власної дитячої психотравми (намагання прийомних батьків компенсувати власний невдалий дитячий досвід, забезпечивши благополуччє дитинства дитині-сироті).

Серед ціннісних орієнтацій так званих неуспішних прийомних батьків превалювали зосередженість на власному добробуті та намагання справити добре враження на оточуючих.

Створюючи замісну сім'ю, неуспішні батьки сподівалися отримати матеріальні вигоди; ними керували бажання зберегти шлюб і страх самотності. Прийомні діти у таких сім'ях були переважно засобом вирішення особистих проблем. У деяких випадках замісне батьківство було спробою у такий спосіб подолати помилки виховання крєвних дітей або помістити прийомну на місце загиблої рідної дитини [67].

Окрему групу становлять родини, які взяли на виховання дітей із інвалідністю або хронічними хворобами. Перше українське національне опитування сімей усиновителів, проведене у 2006-2007 рр. (Міністерство

України у справах сім'ї, молоді та спорту, 2009), встановило, що більшість батьків уважали інформацію про стан здоров'я дитини до моменту усиновлення важливою, проте дані щодо її фізичного здоров'я отримати їм було легше, ніж щодо можливої наявності психічних розладів. Було з'ясовано, що тільки кожна дев'ята родина всиновила дитину з одним або кількома хронічними захворюваннями, проте пізніше частка дітей, які мають хронічні хвороби, зросла вдвічі. Означена ситуація може бути пояснена тим, що більшість батьків не проводили додаткового медичного обстеження дітей, унаслідок чого стикнулися з діагнозами вже після їхнього влаштування у сім'ю, хоча до цього могли бути психологічно не підготовленими.

Вагомими перешкодами влаштуванню дітей із інвалідністю або хронічними хворобами у замісні сім'ї є недостатня поінформованість та стигматизація таких родин. Наприклад, результати опитування, проведеного у 2011-2012 рр. з метою визначення мотивів, які спонукали замісних батьків взяти на виховання ВІЛ-позитивну дитину (Всеукраїнська мережа ЛЖВ, 2011; 2012), показали, що приблизно половина респондентів із ВІЛ-негативним статусом свідомо шукала дитину з таким захворюванням, причому більшість із них не інформували родичів та друзів про ВІЛ-позитивний статус дитини, побоюючись проявів дискримінації по відношенню до неї. Що стосується батьків, які ухвалили рішення про всиновлення ВІЛ-позитивної дитини вже на стадії підбору дитини, то вирішальну роль зіграли контакт із дитиною в інтернатному закладі; знайомство з інформаційними матеріалами й навчання щодо влаштування ВІЛ-позитивних дітей у сімейні форми виховання; консультації фахівців; родинні з дитиною зв'язки; досвід родичів чи друзів, які вже взяли на виховання ВІЛ-позитивну дитину.

Дослідження особливостей психосоціальної адаптації біологічних дітей у сім'ях, у які взяли на виховання дитину з інвалідністю, здійснене О.В.Декіною, К.С.Шалагіною, С.О.Залигаєвою, Г.О.Самсоною, доводить необхідність надання психологічної підтримки не тільки дитині та прийомним батькам, але й іншим членам родини.

Більшість опитаних батьків зазначили, що багато психологічних проблем

припали на період два-три роки після появи дитини в сім'ї. Батьки зауважували наявність проблем у стосунках між біологічними та прийомними дітьми. Було виявлено, що діти можуть відчувати байдужість одне до одного, демонструвати приховану агресію або пасивний протест. Емоційний статус біологічних дітей і батьків у досліджених родинах майже у третині випадків характеризувався наявністю вираженої емоційної напруги або дискомфорту. Найбільш високий рівень тривожності констатовано у прийомних матерів, тоді як зниження функціональних резервів організму спостерігалось у біологічних синів. Утім, опитані фахівці зауважили, що навіть якщо наявне суперництво й неприйняття одне одного у стосунках між рідною і прийомною дитиною, все ж таки багато що залежить від конкретної сім'ї та соціального супроводу [13].

Психологічні детермінанти успішного прийомного батьківства було розглянуто в роботах М.М.Швецової. Дослідниця дійшла висновку, що серед чинників, що зумовлюють успішність сімейного влаштування дитини, найпершим є сприйняття батьківства як чинника самореалізації й саморозвитку, що допомагає прийомним батькам долати асоційовані з поведінкою дітей проблеми. Успішних прийомних батьків описано як людей віком 40-50 років, які високо ставлять свою сім'ю, виявляючи при цьому високий рівень внутрішньогрупової солідарності [82].

Формуванню ефективних взаємозв'язків і відносин у прийомній сім'ї як малій групі сприяють такі особистісні характеристики прийомних батьків: відкритість, когнітивна гнучкість, терпимість, відвертість, потреба в належності до групи, самоконтроль, спокійне ставлення до невдач, досвід успішного виховання рідних дітей, уважне ставлення до здоров'я близьких, лідерські якості. До категорії так званих неуспішних батьків віднесено тих, хто висловлював песимізм щодо подальшого перебування дитини в сім'ї, вважав проблеми, що виникли, нездоланими в межах сім'ї. Такі прийомні батьки обмірковували можливість повернення дитини, убачаючи в цьому спосіб розв'язання проблем. Невиконання вимог і порушення дітьми правил поведінки були головними причинами їхніх переживань. Неуспішні батьки

були переконані, що заохочення є менш ефективним у вихованні, ніж покарання, тому що, на їхню думку, для того щоб відбулися позитивні зміни у поведінці дитини, вона повинна відчувати провину. Неуспішні батьки виявляли більш високий рівень агресії й тривожності порівняно з успішними. Вони звертали менше уваги на здоров'я дитини. Самореалізація таких батьків не була пов'язана із вихованням дітей – вони її вбачали в інших сферах життя [83].

Аналіз інтерв'ю прийомних матерів дав змогу С.М.Щербіні виокремити особисті якості матерів, що впливають на ефективність реалізації ними виховних функцій у замісних сім'ях.

Було встановлено, що стиль поведінки так званих успішних матерів був наближений до педагогічної моделі: у структурі їхньої мотивації були присутні зацікавленість в оплаті праці, орієнтація на досягнення результату виховання, підтримку активності й самостійності дітей. Так звані неуспішні матері пояснювали своє рішення стати прийомними альтруїстичними мотивами, заперечуючи матеріальну вигоду. Вони намагалися поводитися так, начебто були біологічними матерями прийомним дітям, демонстрували жертвність і гіпервідповідальність, контроль за процесом виховання. Неуспішні матері приділяли більше уваги задоволенню біологічних потреб дітей, водночас придушуючи прояви їхньої волі та сексуальності. Чоловіки в таких сім'ях трималися відсторонено. Хоча жінки й займали домінуючу позицію господині дому, водночас виявляли залежність і незадоволеність таким станом речей. У цьому випадку йдеться не про реальну здатність жінок впливати на ухвалення важливих рішень у родині, а скоріше про гендерну сегрегацію і нерівномірний розподіл обов'язків між чоловіком і дружиною, за якого жінка має більший вплив у тих сферах, де в неї більше обов'язків, зокрема у вихованні дітей і домашньому господарюванні [78].

Аналізуючи дослідження, присвячені соціально-психологічним характеристикам замісних батьків, можна вказати на недостатню розробленість питання їхньої гендерної компетентності як однієї із складників педагогічної компетентності. В замісних сім'ях нерідко існує рольовий розподіл, коли

чоловіки відповідають за фінансове забезпечення родини, а вихованням дітей займаються переважно дружини, які є домогосподарками або працюють за гнучким робочим графіком. Такі гендерні аспекти сімейних форм влаштування дітей, як участь чоловіків у виконанні хатньої роботи й догляді за дітьми, гендерна соціалізація дітей, одинокі замісні батьки, домашнє насильство у замісних сім'ях тощо, дотепер не достатньо висвітлені в науковій літературі.

1.3. Мотивація жінки на усиновлення

Досить багато робіт присвячено дослідженню особливостей розвитку та відмінностей у мотивації у чоловіків та жінок.

Аналіз літератури на тему мотивації досягнення показує, що думки різних авторів щодо зазначеного питання досить суперечливі.

Х.Хекхаузен показує нестійкість статевих відмінностей силою мотиву досягнення, пояснюючи ці відмінності тим, яка ціннісна орієнтація превалює в жінок – чоловіча (інтелектуальна) чи жіноча (сімейно-побутова) [81].

Відповідно до даних Б.Аваці у чоловіків більше виражені прагнення соціального статусу і мотивація досягнення, і мотивація досягнення пов'язані з прагненням соціального престижу [91].

Однак багато авторів стверджують, що мотивація досягнення достовірно нижча у юнаків, ніж у дівчат, і мотив досягнення у жінок легше формується під впливом ззовні, коли мотивація чоловіків виходить із розуміння сенсу та особистої значущості того, що треба робити [23].

Мотив досягнення у чоловіків може активізуватися за допомогою оцінки привабливості ситуації та оцінки ймовірності успіху. У жінок дані мотиваційні механізми тісно взаємопов'язані, а актуалізації мотиву досягнення необхідна узгоджена робота обох механізмів. Інша відмінність у мотивації досягнення між

чоловіками та жінками – місце ігрової діяльності серед інших ситуацій досягнення. Для жінок ігрова діяльність значно сильніше пов'язана з афіліацією, коли для чоловіків – з мотивами змагання та досягнення [85].

Е.В.Воробйова вказує на велику роль середовищних факторів у розвитку мотивації досягнення - є статеві відмінності у формуванні мотивації досягнення. Мотивація досягнення у хлопчиків перебуває у прямій залежності від мотивації досягнення батьків та у зворотній – матерів, при цьому вона детермінована в основному середовищними факторами. У формуванні мотивації досягнення у дівчаток провідна роль – фактори спадковості [16].

На тісніший взаємозв'язок мотивації досягнення з гендером, ніж зі статтю, вказують результати, отримані у межах робіт, вкладених у дослідження соціально-психологічних чинників мотивації досягнення [16].

С.Хангал, В.А.Амінабаві вивчали рівень мотивації досягнення у підлітків залежно від того, чи працюють їх матері, чи є домогосподарками. Юнаки та дівчата, у яких працюючі матері, мають більш високу мотивацію досягнення в порівнянні з тими, у кого матері зайняті домашнім господарством [94].

Г.Н.Рибка відзначає, що ставлення до традиційно чоловічих і жіночих видах діяльності гальмують досягнення успіху у діяльності, яка відповідає традиційної полорольової орієнтації, що актуалізує проблему вивчення психологічної статі. Але страх успіху властивий тим, хто вибирає рід діяльності, який відповідає гендерної ролі.

М.Хорнер говорить про те, що гальмує досягнення жінок у будь-якій сфері діяльності страх успіху, який властивий жіночій природі та викликає почуття провини перед сім'єю [42].

Було досліджено гендерні аспекти спортивної мотивації, і виявлено, що окремі мотиви займають діаметрально протилежні місця в ієрархії спортивної мотивації чоловіків і жінок, а отже, спортивна мотивація зазнає великого впливу фактора статі спортсменів [52].

Ж.Е.Парсонс, С.Б.Гофф, А.Арбор вказують на те, що спрямованість мотивації жінок пояснюється тим, що вони більшою мірою орієнтовані на ті області докладання зусиль, які «близькі їм за духом» [103].

Отже, багато авторів підтверджують, що є відмінності у мотивації у чоловіків та жінок.

М.Л.Кубишкіна вивчала вікові особливості мотиву соціального успіху [35]. У дорослих жінок виявлено меншу схильність до суперництва, ніж у чоловіків, і вони схильні уникати невдач. Виявлене в жінок зниження прагнення визнання, суперництва, посилення мотиву уникнення невдачі М.Л.Кубишкіна пропонує пов'язувати про те, що з роками в жінок відбувається переорієнтація із спрямованості соціальну активність більш вузькі довірчі відносини, сімейний осередок, батьківство.

У радянській психологічній літературі багато разів порушувалося питання мотивації батьківства (О.А.Бодальов, В.В.Смолін, ін.), було описано спектр мотивів, які спонукають специфічну форму здійснення батьківства, обговорювалася їх адекватність і з материнським ставленням. Практика показує, що адекватним для гармонійного ставлення до дитини мотивом є задоволення "потреби любити і піклуватися", а виникнення цієї потреби - ознака зрілості особистості [23].

Мотив досягнення щастя дитини набуває різного смислового навантаження залежно від характеру його відносин з основною спрямованістю особистості. Різне смислове наповнення цього мотиву узгоджується із змістом ціннісних орієнтацій матерів [23]. Мотиви, пов'язані з материнством, суттєво перетворює жінку. І це особливо притаманно матерів дітей раннього та дошкільного віку.

Материнство як таке створює необхідні умови як для гармонізації потребнісної сфери жінки і знімає напруженість, яка виникає у зв'язку з необхідністю утвердження власної значущості, так і для подальшого її розвитку, створюючи можливість отримати задоволення у зв'язку із турботою про близьку людину – дитину [23].

Однак недостатньо вивчене питання про те, яке місце займають мотиви, пов'язані з батьківством, у мотиваційній сфері жінки, чи мають вони однакову вагу протягом усього наступного життя.

Важливим є питання мотивації усиновлення, і воно є відкритим для

вивчення.

Виділяють різні мотиви створення сім'ї, що заміщає [72]. Прагнення взяти дитину-сироту у кожного виникає по-різному і за різних обставин. Дослідження показують: приймають в сім'ю дітей-сиріт і від нестачі спілкування, любові, повноти життя, і від надлишку цих самих почуттів [2].

Окремі мотиви позначаються негативно на розвитку взаємовідносин у сім'ї та ведуть до повернення дитини до дитячого будинку, а інші сприяють розвитку взаємовідносин між батьками та усиновленою дитиною.

Як приклад можна розглянути такі виділені фахівцями групи мотивів усиновлення:

- 1) прагнення змінити структуру сім'ї (відсутність рідних дітей, бажання мати більше дітей, ін.);
- 2) бажання самореалізуватися (прагнення любити когось, екзистенційні чи професійні мотиви);
- 3) загально гуманістичні мотиви допомоги (бажання допомогти знедоленій дитині, виправити несправедливий устрій суспільства, ін.).

При цьому всі ці групи можуть включати і мотиви, які сприяють успішному вихованню дитини, і мотиви, що призводять у майбутньому до труднощів.

Так серед мотивів, які сприятимуть успішному вихованню дитини, можна виділити такі, як нереалізоване материнство та відсутність власних дітей, прагнення мати більше дітей та не до кінця реалізований батьківський потенціал, інші.

До мотивів прийняття дитини, що негативно позначається на розвитку відносин у сім'ї, що заміщає, відносяться:

1. Прагнення поліпшити взаємини в сім'ї, які не складаються через відсутність дітей.
2. Бажання заповнити «порожню хату», коли рідні діти вже вирости, і стало нудно жити.
4. Керівництво принципом «краще будь-яка сім'я, ніж хороший дитячий будинок», коли дітей беруть із жалості. Бажання заповнити порожнечу після

втрати своєї дитини.

5. Прагнення уникнути самотності тощо [2].

Фахівці керуються поділом мотивів прийняття дитини на дві групи:

1) мотиви, пов'язані з втратами (смерть рідної дитини або значущого дорослого, відсутність у самотньої жінки своєї сім'ї і т.п.) [48];

2) мотиви, пов'язані з придбанням (психологічна або матеріальна вигода, прагнення зробити «добру справу» або реалізувати педагогічні здібності тощо) [48].

Дослідниками Н.А.Палієвої, В.В.Савченко та Г.Н.Соломатині було розроблено тест-опитувальник «Мотивація вибору прийомної дитини». У його основі розподілено мотиви усиновлення на кілька категорій: гармонійний, альтруїстичний, акізитивний, нормативний та егоцентричний. Однак інструмент, запропонований для діагностики кандидатів у заміщуючі батьки з метою виявлення даних мотивів, містить прямі питання («Ви втратили рідну дитину внаслідок нещасного випадку чи хвороби», «Ви сподіваєтеся, що матеріальна допомога держави допоможе покращити добробут Вашої родини», ін.), які можуть спричинити опір з боку діагностованих, а значить, отримання спотворених результатів.

Резюмуючи вищевикладене, ми вибрали основу для розробки анкети з мотивації усиновлення. Даною основою є:

1) пропозиція як мотив виділяти різні психологічні феномени, які актуальні для людини в певний період її життя з урахуванням трьох стадій формування мотиву (прийняття стимулу, пошук активності, вибір мети і формування наміру його досягти);

2) ідея про те, що мотивація може бути обумовлена різними факторами: соціальними умовами та нормами поведінки, потребами та цілями особистості, спрямованістю та установками особистості тощо;

3) ідея у тому, що розвиток мотиваційної сфери є результатом спільної дії багатьох підсистем, у результаті якого на макрорівні виникає структура, забезпечується відповідне функціонування;

4) модель прийняття морального рішення (альтруїстичної дії), цінність

якої – у ретельному розгляді етапів оцінки: ситуації (яка призводить до виникнення бажання допомогти іншій людині), своїх можливостей, наслідків собі і потребує допомоги;

5) проблема усвідомлюваності мотиву. Багато в чому причини дій людини можуть бути неусвідомлюваними нею.

Отже, нами були виділені такі чотири види мотивації усиновлення, на підставі яких формуються батьківські установки батька, що заміщає, з дитиною-сиротою: альтруїстична, прагматична, нормативна, кризова.

1. Альтруїстична мотивація

Бажання захистити дитину та надати їй допомогу, сприяти у створенні сприятливих умов для розвитку є особливо важливим, бо замісник фокусом своїх зусиль робить інтереси та благополуччя дитини, а не задоволення власних інтересів та потреб.

Серед внутрішніх мотиваційних механізмів альтруїстичного змісту можна розрізнити два мотиви, які є смисловими детермінантами альтруїзму – мотив співчуття та мотив морального обов'язку.

Мотив співчуття ґрунтується на вихованні ідентифікаційних, емпатичних здібностей людини і тому є суттєвою смисловою детермінантою альтруїзму. Співчуття передбачає співпереживання можливого поліпшення стану об'єкта допомоги (дитини).

Мотив морального обов'язку є наслідком нормативного виховання особистості, і провідне почуття у мотивації даного – це почуття відповідальності за усиновлену дитину перед собою, іншими людьми. Дія цього мотиву безпосередньо з областю моральної самооцінки.

Найоптимальніший варіант – це гармонійна представленість у структурі особистості обох сенсоутворюючих мотивів – мотиви обов'язку та співчуття рівносильно діють у ситуаціях, що апелюють на допомогу.

Але щодо емоційних механізмів важливо розрізняти ситуативний вплив альтруїстичних емоційних переживань на поведінку допомоги та стійке емоційне ставлення до ситуацій потреби, тяжкого становища дитини-сироти, яке постає як специфічний, сформований на емоційній основі мотив.

Небезпека такого виду мотивації – у прагненні батька з благих намірів побудувати асиметричні стосунки, де дитині неусвідомлено нав'язується роль «споживача» тих умов, які створює усиновлювач. У такій ситуації дитина навчиться лише брати, нічого не віддаючи натомість.

2. Прагматична мотивація

Усиновлення розглядається з погляду його корисності, ефективності реалізації цілей конкретної людини. На першому місці - не моральна сторона душевного життя, а розподіл всіх проявів людської особистості на корисні та марні.

Моральні цінності, культурні настанови виступають бар'єрами на шляху до досягнення бажаного результату, що змушує людину їх порушувати і оминати, оскільки кожною людиною рухає в першу чергу турбота про особисті інтереси (матеріальна вигода, очікування старості), але не про інтереси дитини-сироти, загалом благо.

При домінуванні цієї мотивації можуть ігноруватися такі риси особи, як альтруїзм, здатність жертвувати власними інтересами заради дитини-сироти. І тоді усиновлення може розглядатися з боку двох типів прагматичної мотивації: інструментальної – ставлення до усиновлення як засобу заробляння грошей; комфортно-орієнтованою – орієнтація на забезпечену старість, відсутність самотності.

Важлива риса особистості з цією мотивацією – це те, що все, що вкладається у задум усиновлення (сили, час, гроші) вчасно має окупатися. Не завжди йдеться лише про матеріальний прибуток – для задоволення своїх домагань даній людині достатньо отримати й моральну вигоду.

Але можливо, що прагматична людина може надавати підтримку, турботу дитині-сироті набагато більше на відміну від іншої людини, сама собі не віддаючи в цьому звіту, що і залишає її в надії отримати аналогічну реакцію у відповідь.

3. Нормативна мотивація

Людина при домінуванні цієї мотивації прийняття дитини-сироти на виховання сім'я сприймається як соціальний інститут, організоване об'єднання

людей. Вони виконують певні соціально значимі функції, які забезпечують спільне досягнення мети.

На певному етапі розвитку сім'ї людина вважає за необхідне появу дитини, оскільки основна, перша функція сім'ї репродуктивна. А поряд із цією функцією сім'я виконує і виховну функцію.

При домінуванні нормативної мотивації усиновлювач виділяє важливість рольових взаємин у сім'ї, коли сімейна роль – одне із видів соціальних ролей людини у суспільстві. Виконання сімейної ролі залежить від виконання правильно сформованого рольового образу.

Цей мотив управляє поведінкою людини, оскільки соціальні мотиви спонукають досягати певного соціального статусу щоб одержати схвалення з боку своєї соціальної групи та відповідності вимогам суспільної моралі.

Виділяється прагнення відповідати встановленим у суспільстві соціальним нормам, правилам – мати сім'ю, дітей. Дані сім'ї займають позицію підвищеної моральної відповідальності, що може змусити їх усиновлених дітей виконувати функцію надмірного навантаження, яке не завжди сприяє збереженню їх психічного та фізичного здоров'я.

Але усиновлювачем не враховується, що з дитини-сироти може бути не сформований образ батька, образ себе як дитини, що може призвести до конфлікту рольових образів. І батьки можуть не врахувати особливості розвитку дітей-сиріт, що негативно позначатиметься на взаєминах із ними. Це може призвести до того, що важко сформується психологічна близькість між батьками, що заміщають, і дітьми.

4. Кризова мотивація.

На перший план при домінуванні цієї мотивації виступають подружні стосунки, коли відбувається загострення невирішених подружніх проблем. Дитина тоді виступає як засіб налагодження подружніх відносин, що деформуються, а заміщаючі батьки залишаються зі своїми проблемами, труднощами в розвитку сім'ї. Але усиновлена дитина може стати черговим приводом для конфлікту, а не для згуртування подружжя.

При утворенні «порожнього гнізда» (догляд з дому останньої дитини) у

батьків утворюється почуття втраченості, непотрібності та порожнечі, коли можливий прояв деформації близьких відносин, добробуту. У такому разі кризова мотивація виявляє порушення встановлення нового балансу близькості-віддаленості та зміни рольової структури сім'ї, коли не було реалізовано батьківських позицій у рухливих комунікаціях з дитиною.

У самотніх людей, з різних причин які зуміли створити, зберегти сім'ю, подібна мотивація передбачає, що усиновлена дитина сприймається як значний партнер, з яким можна встановити відносини близькості, довіри, джерело позитивних емоційних переживань, опора у старості. Чинники ризику у разі – надмірність, неадекватність очікувань щодо особистісних якостей дитини (чутливості, турботливості тощо.).

Кризова мотивація виявляє прагнення усиновителів, які пережили смерть рідної дитини, якнайшвидше заповнити життєву порожнечу, смисловий вакуум прийняттям дитини-сироти в сім'ю. Подібна мотивація може спричинити труднощі дитячо-батьківських відносин. Ідеалізація минулого, постійне порівняння заміщувальними батьками своєї власної та усиновленої дитини, що здійснюється на усвідомленому та неусвідомленому рівнях, може призвести до розчарування, і навіть відкидання дитини-сироти.

Дані мотивації (альтруїстична, прагматична, нормативна, кризова) стали основою розробки блоків питань анкети нашого дослідження.

Але в будь-якому випадку, при оцінці мотивації стати батьком, що заміщає, необхідно враховувати, що в основі прагнення взяти дитину в сім'ю зазвичай лежить не один, а кілька взаємопов'язаних один з одним мотивів. І часто конструктивні мотиви можуть поєднуватись з неконструктивними. У такому разі необхідно зрозуміти, який із цих мотивів є провідним, наскільки мотивація та очікування кандидатів можуть бути скориговані у процесі їх оцінки та підготовки [3]. І важливо зважати на те, що саме від мотивації усиновлення залежить формування батьківських установок.

А дослідження підтверджують, що саме жінки максимально мотивовані (70%) взяти дитину до сім'ї [106].

Резюмуючи вищевикладене, необхідно сказати, що багато робіт

присвячено дослідженню особливостей розвитку та відмінностей у мотивації у чоловіків та жінок.

Так Х.Хекхаузен показує нестійкість статевих відмінностей у силі мотиву досягнення.

Ж.Е.Парсонс, С.Б.Гофф, А.Арбор вказують на те, що спрямованість мотивації жінок пояснюється тим, що вони більшою мірою орієнтовані на ті області докладання зусиль, які «близькі їм за духом».

І з роками у жінок відбувається переорієнтація із спрямованості на соціальну активність – на батьківство.

У психологічній літературі багато разів порушувалося питання мотивації батьківства, було описано спектр мотивів, які спонукають специфічну форму здійснення батьківства, обговорювалася їх адекватність і з материнським ставленням.

Однак недостатньо вивчене питання про те, яке місце займають мотиви, пов'язані з батьківством, у мотиваційній сфері жінки, чи мають вони однакову вагу протягом усього наступного життя.

Відкритим питанням залишається вивчення мотивації усиновлення. Окремі мотиви позначаються негативно на розвитку взаємовідносин у сім'ї та ведуть до повернення дитини до державної установи, а інші сприяють розвитку взаємовідносин між батьками та усиновленою дитиною.

Серед мотивів, які сприятимуть успішному вихованню дитини-сироти, виділяють такі як нереалізоване материнство, відсутність власних дітей, прагнення мати більше дітей, не до кінця реалізований батьківський потенціал, інші.

До мотивів прийняття дитини, що негативно позначається на розвитку відносин у сім'ї, що заміщає, відносяться: прагнення поліпшити взаємовідносини в сім'ї, бажання заповнити «порожній будинок», керівництво принципом «краще будь-яка сім'я, ніж хороший дитячий будинок», бажання заповнити порожнечу після втрати власної дитини, прагнення уникнути самотності тощо.

Фахівці поділяють мотиви прийняття дитини на дві групи – мотиви,

пов'язані з втратами, та мотиви, пов'язані з придбанням.

Дослідники Н.А.Палієвої, В.В.Савченко та Г.Н.Соломатиної розробили тест-опитувальник «Мотивація вибору прийомної дитини», але в ньому є прямі питання, які можуть викликати опір з боку діагностованих, а отже, отримання спотворених результатів .

Беручи до уваги вивчений матеріал, нами були виділені наступні чотири види мотивації усиновлення, на підставі яких формуються батьківські установки батька, що заміщає, з дитиною-сиротою: альтруїстична, прагматична, нормативна, кризова. Саме вони стали основою розробки анкети для діагностики мотивації усиновлення.

Проте зазначимо, що мотивація особи на усиновлення - це єдиний чинник, який впливає успішність виконання функцій батька. Найважливіше значення має саме уявлення особистості батьківство, взяте зі своєї дитячої та сімейної історії. Тобто, батьківські установки щодо дитини також є важливим фактором, що впливає на ухвалення рішення про усиновлення та формування подальших відносин з усиновленою дитиною.

1.4. Мотивація особистості та батьківські настанови у жінки

У суспільстві поняття «батьківство» є фундаментальної категорією соціально-психологічного знання, яка розкриває сутність поведінки людини у суспільстві [64].

Визначення феномена батьківства як соціокультурного та психологічного феномену різняться. Як соціокультурний феномен батьківство постає як надіндивідуальна реальність, особлива соціальна позиція, що наказує реалізацію таких значущих функцій, як турбота і організація життя дитини, її навчання, виховання та емоційна підтримка. Як психологічний феномен батьківство представляється як явища психічного життя людини, що включає в себе і батьківську діяльність, і особистісні освіти, що забезпечують характер її здійснення [64], а як сукупність індивідуальних характеристик особистості та елемент самосвідомості - проявляється як індивідуально-психологічна реальність [62].

У зарубіжній та вітчизняній психології склалася стійка думка, що батьківство як соціально-психологічна освіта в особистості є ієрархічно організованою системою соціальних установок різного рівня узагальнення, конкретизації [92; 104; 107], і до неї включено широке коло макро-і мікросоціальних факторів: соціально-економічний розвиток суспільства,

матеріальне становище конкретної сім'ї та стан відносин між подружжям, число та вік дітей у сім'ї та інші.

Питання потреби у дітей детально вивчено демографами, соціологами, які займаються аналізом відтворення населення, педагогами, психологами, які досліджують дитячо-батьківські відносини. Отримані ними дані дозволяють зробити висновок, що закони, які спонукають людину ставати батьком і піклуватися про потомство, лежать у сфері соціального [42].

Однак батьківство як інституціоналізовану відповідальність жінки і чоловіка перед суспільством за «відтворення, нарощування ефективності суспільної життєдіяльності» [79] реалізує свої функції і як задоволення індивідуальних потреб.

Таким чином, існують різні думки щодо батьківства та потреби у дітях. В даний час психологія батьківства є однією з галузей психологічного знання, що бурхливо розвиваються. У сучасній психології значно зростає інтерес до мотивації батьківства [97; 105], батьківському відношенню [38; 77] та особистісним особливостям батьків [101].

Так, В.А.Борисов [11] стверджує, що з поняттями «інстинкт батьківства», «материнський інстинкт» і «інстинкт продовження роду» ховається лише статеві потреби. Однак для такого ототожнення відсутні достатні підстави, і, більше того, потреба у дітях, статеві потреби є двома самостійними видами потреб, які зумовлені різними мотивами, цінностями, стосунками [23].

Дослідники багаторазово підкреслювали, що батьківство є складним феноменом, який включає і емоційну складову, і уявлення, установки, що реалізуються в практиці батьківства [37].

Прийняття, реалізація батьківської ролі детерміновані дією психологічних факторів, що відображають систему сенсожиттєвих орієнтацій особистості людини: самореалізація в батьківстві та відданість існуючим нормам, розпорядженням, культурно-історична місія батьківства та манкування батьківських функцій [108].

Так батьківство стає умовою і набуття особливої компетентності, і перетворення особистості дорослої людини. А оскільки воно є досить тривалим

у часі, то не є однорідним [24].

Таким чином, можна виділити два підходи до вивчення батьківства, залежно від того, кого вважати відправною точкою вивчення – дитину чи батька:

1) підхід розгляду батьківства стосовно розвитку дитини виявляє дослідження у сфері дитячо-батьківських відносин [37].

2) підхід розгляду батьківства через призму особистості батька, коли досліджуються самореалізація особистості батьківство, феномен батьківського «інстинкту» (материнського, батьківського), почуття, образи-Я і Я-концепція чи інші особистісні характеристики [37].

Поруч із важливо відзначити психологічну готовність до батьківству, тобто. внутрішню позицію особистості, компонентом якої є цілісна система відносин майбутнього батька до появи дитини на сім'ї. Рівень цієї психологічної готовності до дітей визначається ступенем сформованості компонентів системи відносин майбутніх батьків [18].

Так, С.Ю.Мещерякова стверджує, що психологічна готовність до батьківства формується під впливом нероздільних і біологічних, і соціальних чинників, тобто. має інстинктивну основу з одного боку, і постає як особлива особистісна освіта – з іншого [18].

Проте психологічна готовність до батьківству неспроможна бути прижиттєвої психологічної даністю майбутніх батьків, оскільки це тривалий процес усвідомлення та мотивації, тобто. індивідуальний шлях становлення кожного із батьків [18].

Поява дитини перетворює сімейну систему і може стати причиною конфлікту в ціннісній сфері людини. Тому важливим стає питання про готовність і самої людини, і всієї сімейної системи до такого переходу [64].

Аналіз теоретико-методологічного матеріалу дозволяє стверджувати, що умова успішного освоєння нової соціальної позиції - досягнення психологічної готовності до батьківства, основою, ядром якої є внутрішня позиція батька, і яка виражається в позитивному відношенні до запропонованої ролі [64].

Ставлення до батьківства – це складне особистісне освіту, що виражає

собою внутрішню позицію суб'єкта стосовно батьківства і пов'язаних із ним феноменів, і має складну структуру, яка включає пізнавальний, емоційний, поведінковий і мотиваційний компоненти і, як таке, безпосередньо впливає на розвиток особистості дитини [57].

А усвідомлене батьківство є інтегральною психологічною освітою особистості матері чи батька, яке є системою взаємодії почуттів, ціннісних орієнтацій, батьківських установок та батьківської відповідальності, які сприяють формуванню гармонійного стилю сімейного виховання.

Поняття «установки», а також їх ознаки і структура активно досліджувалися Д.Н. ситуація.

У.А.Томас і Ф.Знанецький [2] запровадили у соціальній психології поняття «соціальна установка» («аттитюд»), яке сприймається як суб'єктивна орієнтація індивідів як членів групи на певні цінності, що приписують певні соціально прийняті способи поведінки.

І надалі вивчення проблеми взаємозв'язку установок та поведінки розвивали Р. Лап'єр [12], А. Ейджен, М. Фішбейн [70] та інші психологи.

Важливо відзначити, що батьківські установки, як важливий елемент батьківства, культурно зумовлені та утворюють ту основу, на якій будується поведінка батьків, навіть з урахуванням того, що реалізація цих установок у поведінці батька завжди опосередкована багатьма об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Батьківські установки можна з'ясувати, як сукупність батьківського емоційного ставлення до дитини, сприйняття її батьками і способів поведінки із нею [74], тобто. установки є стереотипними правилами поведінки, які можуть виражатися у практичних діях, словах тощо [42].

Я.Рембовський визначив батьківські настанови як тенденції батьків до характерних вчинків по відношенню до своїх дітей [106]. Фактично вони виступають установками, пов'язаними з цілями та коштами в галузі батьківства [106].

На змістовному рівні термін «батьківські установки» включає ряд таких різноманітних понять, як: сприйняття дитини і самих батьків, уявлення та

очікування, які пов'язані з розвитком дитини, оцінка того, що дитина може робити, знання про процеси її когнітивного, соціального розвитку, ролі батьків у житті дітей, цілях навчання дитини і т.п. [57].

Дані установки забезпечують батьків засобами захисту їх самооцінки, створюючи певні стандарти, відповідно до якими відбувається оцінка виконання батьківської ролі, встановлюються обмеження щодо різних аспектів батьківської відповідальності. З цих установок відбуваються каузальні атрибуції дитячої поведінки [86].

Незважаючи на те, що репродуктивні та батьківські установки мають певний ступінь стійкості, вони пов'язані зворотною кореляційною залежністю з «жертвністю» і нав'язливістю батьків, з неухильністю, владою та підвищеними вимогами до дитини і як структури динамічні, завжди здатні змінюватися [19].

Батьківські установки можуть змінюватись у міру того, як змінюється дитина. Прикладом цього може бути зміна стилю взаємодії батьків із дітьми, характеру наданої дитині свободи й форми контролю над його поведінкою [109].

Роль даних установок полягає в інтеграції різних потреб індивіда, які реалізуються в сімейному житті, батьківстві, наданні їм узагальнюючого сенсу в контекстах життєвих обставин особистості або уявної ситуації. В обох випадках установки значно упорядковують потреби, погляди, поведінку людини, яка пов'язана з народженням, вихованням дітей [27].

Батьківські установки досить різноманітні. Проведені дослідження дозволили виділити типи батьківських установок, об'єднаних характером толерантності [57; 77]:

1) домінантний - здатний забезпечувати трансляцію моральних цінностей дітям та розвиток толерантних установок, але також бути і основою егоїзму та інтолерантності у дітей;

2) партнерський – пов'язаний з розумінням, співпрацею та сприяє трансмісії толерантності, але надмірно формалізована паритетність може продукувати емоційне відчуження дитини;

3) залежний – створює сприятливу основу для формування толерантності

в дітей віком, але може виявляти батьківську некомпетентність, що зумовлює деструктивну толерантність [56].

Проте згідно із М.Земською, спосіб взаємодії батьків із дітьми завжди залежить від того, як вони ставляться до факту свого батьківства, своєї материнської чи батьківської ролі. А якась модель поведінки може називатися батьківською, тільки коли закріплюється тенденція реагувати на дитину певним чином [109].

Так передбачається, що роль дитини в сім'ї визначається тією потребою батьків, яку вона задовольняє, а саме:

- компенсація незадовільних сімейних відносин – дитина виступає у ролі кошти, завдяки якому один із батьків посилює свою позицію в сім'ї. Якщо ця потреба компенсації, посилення позиції батька задовольняється, дитина займає місце кумира;
- знак соціального статусу сім'ї, що символізує її соціальний добробут – дитина виконує роль об'єкта соціальної презентації;
- елемент, який пов'язує сім'ю і дає їй зруйнуватися [58].

Роль, яку «розпоряджають» батьки у внутрішньо сімейних відносинах дитині, може характеризувати її становище в сімейній системі, і від характеру, місця та функціонального її наповнення багато в чому залежить формування характеру дитини.

Але за фактом, самі батьки можуть не усвідомлювати до кінця глибинний зміст, укладений у їх установці, а отже, можуть бути установки, що негативно впливають на формування дитини. А батьківські установки тісно пов'язані з батьківськими очікуваннями, і отже, передбачають право чекати від інших людей визнання їхньої рольової позиції, як батьків, і відповідної поведінки оточуючих, узгодженої з їхньою роллю [37].

Система батьківських диспозицій особистості разом із її спрямованістю утворюють стиль батьківського відносини чи стиль виховання [39].

Дослідження підтверджує факт, що сім'ї різних соціальних категорій (наприклад: соціально благополучні сім'ї, що заміщають та соціально небезпечні сім'ї) відрізняються одна від одної своєрідністю батьківських

установок.

Важливо, що у батьківських установках виділяють три компонента:

- 1) оцінний, тобто, оцінку батьками об'єкта, ситуації виховання;
- 2) когнітивний, який полягає у системі знань, ідей, що розглядаються як достовірні та використовуються для побудови стратегії виховання дитини;
- 3) поведінковий, що полягає в намірі поводитися певним чином по відношенню до дитини [42].

Батьківські установки, очікування включають три рівні:

- 1) "ми - батьки" - репродуктивні установки подружжя в аспекті їх відносин;
- 2) «ми – батьки нашої дитини» – установки у дитячо-батьківських відносинах;
- 3) «це наша дитина» – установки та очікування щодо дитини/дітей [52].

Щодо першого рівня розглядається три його складові:

- 1) поведінковий елемент установки, тобто, реальну та плановану репродуктивну поведінку;
- 2) емоційно-оцінний аспект, тобто, сукупність поглядів, позицій людини щодо чисельності своєї сім'ї;
- 3) когнітивний елемент установки, що стосується тих сторін суджень, поведінки, які обумовлені наявністю знань про об'єкт, стосовно яких з'являється установка [52].

У свою чергу стверджується, що на формування репродуктивної установки впливає низка умов: спосіб життя сім'ї, поширені у суспільстві типові норми щодо кількості дітей; спосіб життя батьківської сім'ї, кількість дітей у сім'ї; встановлення кожного з подружжя на кількість та стать дітей і т.п.

Другий рівень реалізується в стилі виховання і до нього входять установки подружжя, яке обумовлено їх виховними уподобаннями, поглядами на батьківську роль, гнучкістю у спілкуванні тощо [52].

Третій рівень стосується образу самої дитини, створеної батьками і тісно пов'язаного з їхньою задоволеністю батьківською роллю. На цьому рівні постійно відбувається усвідомлене чи неусвідомлене зіставлення ідеального

образу з об'єктивною реальністю, а результат такого зіставлення виявляється у батьківському відношенні і має на нього відчутний вплив [52].

І важливо відзначити, що батьківські установки наділені двома функціями, які пов'язані між собою:

1) функція інтерпретування, яка дозволяє батькові, спираючись на власні уявлення, інтерпретувати ситуації взаємодії з дитиною та всю систему міжособистісних відносин у сім'ї;

2) прагматична функція, що дозволяє планувати свої дії щодо дитини з урахуванням батьківських уявлень [57].

Батьківські установки, своєю чергою, є елементом батьківських уявлень, які мають великий вплив на батьків та дітей як джерело виховних стратегій. Батьківські уявлення походять з нормативних, культурно заданих ідей, очікувань та конкретної соціально-психологічної ситуації життя батьків [24].

Батьківські уявлення в міру дорослішання дитини автоматизуються, стереотипуються, і поведінка батьків стає більш прогнозованою, більш зрозумілою для дитини, що значно зменшує її стрес, забезпечуючи певну модель для інтерпретації щоденних подій. А сукупність батьківських установок характеризує батьківську позицію [24].

Загалом, «батьківська установка» та «батьківська позиція» є синонімічними, проте відрізняються ступенем усвідомленості. Так, установка доступна усвідомленню лише за певних зусиль із боку батьків, а батьківська позиція ув'язується зі свідомо прийнятими поглядами, намірами [34].

Батьківська позиція представлена двома компонентами - материнством і батьківством і, в результаті, утворює собою соціально-рольову характеристику, яка пов'язана зі статусом людини, яка народила або усиновила дитини, що виховується. Батьківська позиція визначає роль і місце батька у конкретній соціальній, виховній ситуації [37].

Батьківські позиції, як сукупність установок, існують у трьох планах:

1) емоційному, що виявляється у домінуючому емоційному фоні, судженнях, оцінці реального образу дитини та своїх батьківських позицій, взаємодії батьки-діти;

2) когнітивному, тобто. уявлення про реальний та ідеальний образ дитини, існуючі позиції батька та своєї батьківської позиції;

3) поведінковому, тобто. комунікативні позиції батьків, прогностичний аспект планування взаємодії з дитиною [37].

Говорячи про структуру батьківської сфери діяльності, можна назвати, що, як і будь-яка діяльність, вона спонукається специфічними мотивами [64].

Також необхідно зазначити, що в рамках батьківства виділяють інститути материнства та батьківства. Незважаючи на те, що окремі турботи у батьків виявляються загальними, батьки та матері через появу дитини по-різному розширюють сферу своєї діяльності. Чоловіки часто прагнуть більше працювати для забезпечення сім'ї, а жінки надають пріоритет своїм батьківським, сімейним ролям. Така специфіка у батьківському рольовому розподілі цілком розумна та обґрунтована [64].

Можна стверджувати, що в сучасному суспільстві якості батьківства приділяється велика увага, але проблема цілеспрямованого дослідження ставлення молоді до батьківства та материнства, батьківських настанов та очікувань у науковому плані досі залишається відкритою [37].

Так Ю.В.Сеппенен говорить про те, що батьківство визнається сучасною молоддю першорядною сімейною цінністю [66].

У свою чергу, успішне формування ціннісного ставлення до батьківства має припускати реалізацію комплексу просвітницьких, тренінгових та консультативних заходів, спрямованих на підвищення інформованості про батьківство, його емоційної привабливості та інтегрованості в систему життєвих пріоритетів [57].

Деякі результати досліджень вказують, що ситуацію життєвого самовизначення молоді доцільно використовуватиме для їхньої підготовки до майбутнього батьківства, а освітній простір вищих навчальних закладів необхідно використати для підготовки студентської молоді до усвідомленого батьківства [87].

А з огляду на те, що саме жінки максимально мотивовані (70%) взяти дитину в сім'ю, актуальним є питання ставлення до батьківства жінок без

досвіду материнства, які в перспективі можуть стати кандидатами в усиновлювачі.

Таким чином, можна стверджувати, що існують різні визначення батьківства: як соціокультурний феномен воно виступає як особлива соціальна позиція, що наказує реалізацію таких значущих функцій, як турбота і організація життя дитини, її навчання, виховання та емоційна підтримка, а як психологічний феномен Батьківщина проявляється як явище психічного життя людини, що включає в себе і батьківську діяльність. У кожній культурі, суспільстві існує своя соціально-психологічна модель батьківства, що відбиває типові прояви індивідуальних особливостей її представників реалізації способів, форм, методів досягнення виховних цілей.

Психологічна готовність до батьківства є тривалим процесом усвідомлення та мотивації, тобто. індивідуальним шляхом становлення кожного із батьків.

Поняття «установки», їх ознаки і структура активно досліджувалися М. Фішбейном та іншими психологами.

Батьківські установки - це складне психологічне переживання особистості, що включає в себе суб'єктивно-оцінне, когнітивно-афективне виборче уявлення про дитину, яке визначає спосіб спілкування та впливу на дитину з боку батька. Батьківські установки щодо дитини детерміновані соціально-психологічним досвідом особистості, набутим у батьківській сім'ї, та сформованими у процесі життя особистості мотиваційно-ціннісними пріоритетами. Батьківські установки культурно обумовлені і можуть змінюватися у міру того, як змінюється дитина.

Батьківські установки досить різноманітні. Виділяються типи батьківських установок, об'єднаних за характером толерантності: домінантний, партнерський та залежний. Однак самі батьки можуть не усвідомлювати до кінця глибинний зміст своїх установок, і можуть бути установки, які негативно впливають на формування дитини.

У батьківських установках виділяють три компоненти: оцінний, когнітивний та поведінковий. Батьківські установки, очікування включають три

рівні: 1) репродуктивні установки подружжя в аспекті їхніх відносин; 2) установки у дитячо-батьківських відносинах; 3) встановлення та очікування щодо дитини/дітей.

А за фактом, батьківські настанови наділені двома функціями, які пов'язані між собою – це функція інтерпретування та прагматична функція.

Батьківські установки, у свою чергу, є елементом батьківських уявлень, які в міру дорослішання дитини автоматизуються, стереотипізуються, і поведінка батьків стає більш прогнозованою, більш зрозумілою для дитини.

Батьківська позиція, як синонім батьківської настанови, існують у трьох планах: емоційному, когнітивному та поведінковому.

Завдяки проведеним дослідженням виявлено важливість ставлення молоді до батьківства та необхідність проведення просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення поінформованості щодо цього феномену. У цьому контексті стає актуальною проблема цілеспрямованого дослідження відносин жінок без досвіду материнства до батьківства, батьківських установок, сімейних очікувань.

Висновки до першого розділу

Останнім часом низка пострадянських держав, зокрема Україна, впроваджують політику деінституалізації піклування про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що здебільшого пов'язано із відмовою від застарілих уявлень про оптимальність виховання таких дітей у закладах інтернатного типу й розвитком ринкової економіки в цих країнах. Наразі триває активна розбудова мережі тимчасових форм сімейного влаштування, що засвідчує перехід до усвідомлення потреби професіоналізації батьківства, коли дітьми опікуються замісні батьки, які володіють спеціальними навичками й уміннями. Важливим чинником позитивної динаміки сімейного влаштування дітей є повне або часткове державне фінансування роботи замісних батьків і підтримка на міжсекторальному рівні. Дослідники, які вивчають проблемні зони й ресурси замісної сім'ї, висувають різні концепції успішного та

неуспішного замісного батьківства. На їхню думку, успішність функціонування родини багато в чому залежить від мотиваційних комплексів і цінностей, які спонукають батьків до створення замісної сім'ї. Успішне батьківство розглядається на трьох рівнях функціонування родини: дитячо-батьківські стосунки, батьківські інтеракції, взаємозв'язок замісної сім'ї із суспільством.

На перебіг адаптації сім'ї після прийняття дитини впливають і соціально-психологічні характеристики замісних батьків, як-от: ставлення до покарання, наявність досвіду виховання дітей, емоційна стійкість, досвід переживання власних дитячих психотравм, розподіл домашніх обов'язків, залучення чоловіка до виконання хатньої роботи і догляду за дітьми тощо. Висвітлення потребують також питання професійного супроводу замісної сім'ї, який здатен посилити батьківський потенціал, запобігти випадкам повернення дітей в інтернатні заклади й гармонізувати міжособистісні відносини у сім'ї.

У психологічній літературі багато разів порушувалося питання мотивації батьківства, було описано спектр мотивів, які спонукають специфічну форму здійснення батьківства, обговорювалася їх адекватність і з материнським ставленням.

Однак недостатньо вивчене питання про те, яке місце займають мотиви, пов'язані з батьківством, у мотиваційній сфері жінки, чи мають вони однакову вагу протягом усього наступного життя.

Відкритим питанням залишається вивчення мотивації усиновлення. Окремі мотиви позначаються негативно на розвитку взаємовідносин у сім'ї та ведуть до повернення дитини до державної установи, а інші сприяють розвитку взаємовідносин між батьками та усиновленою дитиною.

Серед мотивів, які сприятимуть успішному вихованню дитини-сироти, виділяють такі як нереалізоване материнство, відсутність власних дітей, прагнення мати більше дітей, не до кінця реалізований батьківський потенціал, інші.

До мотивів прийняття дитини, що негативно позначається на розвитку відносин у сім'ї, що заміщає, відносяться: прагнення поліпшити

взаємовідносини в сім'ї, бажання заповнити «порожній будинок», керівництво принципом «краще будь-яка сім'я, ніж хороший дитячий будинок», бажання заповнити порожнечу після втрати власної дитини, прагнення уникнути самотності тощо.

Фахівці поділяють мотиви прийняття дитини на дві групи – мотиви, пов'язані з втратами, та мотиви, пов'язані з придбанням.

Беручи до уваги вивчений матеріал, нами були виділені наступні чотири види мотивації усиновлення, на підставі яких формуються батьківські установки батька, що заміщає, з дитиною-сиротою: альтруїстична, прагматична, нормативна, кризова. Саме вони стали основою розробки анкети для діагностики мотивації усиновлення.

Проте зазначимо, що мотивація особи на усиновлення - це єдиний чинник, який впливає успішність виконання функцій батька. Найважливіше значення має саме уявлення особистості батьківство, взяте зі своєї дитячої та сімейної історії. Тобто, батьківські установки щодо дитини також є важливим фактором, що впливає на ухвалення рішення про усиновлення та формування подальших відносин з усиновленою дитиною.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ УСИНОВЛЕННЯ

2.1. Характеристика вибірки та процедура емпіричного дослідження

Для досягнення поставлених завдань дослідження використовувалися такі емпіричні методики: Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері (О.Ф.Потьомкіна); Методика "Діагностика мотиваційної структури особистості" (В.Е.Мільман); Анкета мотивації усиновлення. Обробка результатів тестування проводилася за допомогою методів описової статистики. Було узагальнено первинні результати; дані згруповані за їх значеннями; застосовано U-критерій Манна-Уїтні для незалежних вибірок; визначено відсоткове співвідношення деяких показників; проведено графічний аналіз.

Статистична обробка даних проводилася з допомогою пакета SPSS 13.5 for Windows.

Вибірка тестованих складалася зі 132 осіб, з яких:

3) 42 жінок віком від 30 до 40 років, які проживають із усиновленими дітьми довше 1,5 років (вік дітей – не старше 14 років). В основу вибірки було взято розуміння, що усиновлювачі, які прожили 1,5 роки з дитиною, успішно пройшли адаптаційний період, а отже, малоймовірним є ризик повернення дитини до державної установи;

4) 40 жінок віком від 24 до 41 років, у яких є дві кровні дитини віком від 2 до 15 років. Усі жінки перебувають у шлюбі, мають досвід взаємодії з дитиною у її різні вікові та кризові періоди.

3) 50 жінок без досвіду материнства у віці 18-20 років, які здобувають гуманітарну освіту (психологія, соціальна робота).

Вивчення мотиваційної сфери та батьківських настанов жінок без досвіду материнства, які отримують гуманітарну освіту (психологія, соціальна робота) має актуальне значення, оскільки дані молоді жінки є потенційними батьками можуть стати усиновлювачами.

Надійність, достовірність одержаних даних підтверджується завдяки

співвіднесенню результатів різних методик та методів, використанню методів описової статистики; узгодження результатів кількісного та якісного аналізу; підтвердження емпіричної частини теоретичних положень роботи.

Етапи дослідження.

Перший етап полягав у вивченні батьківських установок та мотивації усиновлення у жінок із усиновленою дитиною, жінок із кровними дітьми, жінок без досвіду материнства.

Другий етап включав обробку отриманих емпіричних даних математико-статистичними методами: обчислення середнього значення, рівня достовірності відмінності середніх залежних/незалежних вибірок, графічним аналізом.

На *третьому етапі* зібрані емпіричні дані були проаналізовані та узагальнені, було зроблено інтерпретацію отриманих даних.

2.2. Методи емпіричного дослідження

Перераховані вище методи, що застосовувалися у дослідженні, були реалізовані за допомогою низки методик – формалізованих прийомів та операцій зі збирання, обробки, аналізу інформації – відповідно до цілей дослідження. При доборі методик ми керувалися принципом додатковості, що передбачає поєднання даних якісного та кількісного характеру, суб'єктивних та об'єктивних показників, що забезпечують взаємну верифікацію даних, отриманих різними методиками.

Дамо коротку характеристику використовуваним методикам.

1. Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційно-потребнісній сфері (О.Ф.Потьомкіна).

Методика складається з 80 питань, що дають відповіді на запитання «Що важливо у житті?». Перша частина, представлена 40 питаннями, показує, що важливіше для людини: альтруїзм чи егоїзм, процес чи результат. Друга частина, подана наступними 40 питаннями, спрямована на оцінку значущості свободи чи влади, змісту роботи чи грошей.

У зв'язку з метою дослідження в діагностиці була використана лише перша частина методики (тобто перші 40 питань).

Обробка даних проводиться за горизонтальними рядками протоколу, що дозволяє виявити такі домінуючі орієнтації:

1. Орієнтація на процес. Людина більш орієнтована процес і менш замислюється над досягненням результату, в такий спосіб, його процесуальна спрямованість перешкоджає його результативності.

2. Орієнтація на результат. Людина, що максимально орієнтується на результат, може досягати результату у своїй діяльності всупереч суєті, різним перешкодам чи невдачам.

3. Орієнтація на альтруїзм. Альтруїзм є найбільш цінною суспільною мотивацією, наявність якої відрізняє зрілу людину. Ця людина часто на шкоду собі заслуговує на повагу.

4. Орієнтація на егоїзм. Людина зосереджена переважно на своїх

особистих інтересах, а при ухваленні рішень максимально серйозно враховує те, як їхні наслідки позначатися на ній особисто.

2. Методика "Діагностика мотиваційної структури особистості" (В.Е.Мільман).

Ця методика виявляє спрямованість особистості:

- 1) загальножиттєвську спрямованість особистості: прагнення до життєзабезпечення, комфорту, соціального статусу, спілкування;
- 2) робочу (ділову) спрямованість особистості: прагнення загальної активності, творчої активності, соціальної корисності.

Рівні загальножиттєвських та робочих (ділових) спрямованостей особистості виділяються на основі всіх наданих відповідей. З підрахунку набраних балів виділяється лідируюча з спрямованостей особистості чи визначається відсутність домінуючої спрямованості особистості.

Опитувальник складається з 14 тверджень, які стосуються життєвих прагнень людини, деяких сторін її способу життя.

3. Анкета «Діагностика мотивації усиновлення» (Додаток А).

Завдяки аналізу літератури були виділені такі чотири види мотивації усиновлення, на підставі яких формуються батьківські установки батька, що заміщає, з дитиною-сиротою: альтруїстична, прагматична, нормативна, кризова. Ці види мотивації стали основою розробки анкети.

Анкета складається з 25 пунктів-питань, спрямованих на виявлення домінуючої мотивації. Серед варіантів відповіді ці питання необхідно оцінити чи вибрати підходящий.

Структура анкети включає зазначені чотири мотивації (чотири шкали):

1. *Альтруїстичну.* У кандидата в усиновлювачі домінує прагнення захистити дитину, надати їй допомогу та сприяти у створенні сприятливих умов розвитку. Така людина фокусом своїх зусиль робить благополуччя та інтереси дитини, а не задоволення власних інтересів та потреб.

2. *Прагматичну.* Усиновлення розглядається кандидатом виключно з погляду його корисності та ефективності у реалізації цілей конкретної людини. Все усиновлення, що вкладається в задум, (час, сили, гроші) має вчасно окупатися.

3. *Нормативна.* Кандидат в усиновлювачі наголошує на важливості ролевих відносин у сім'ї. У нього активно прагнення відповідати встановленим у цьому суспільстві соціальним нормам та правилам – мати сім'ю, дітей. Отже, діти виступають як елемент певного соціального статусу, престижу.

4. *Кризова.* Виявляє у кандидата в усиновлювачі порушення емоційно та оціночно забарвленої сукупності знань, уявлень та переконань щодо себе як батька. Така людина першому плані виступають подружні відносини, коли відбувається загострення невирішених подружніх проблем.

Бальний розподіл відповідей дозволяє «врівноважити» кількість питань (25), що розподіляється за чотирма шкалами. Відповідаючи питання анкети, людина набирає певну кількість балів, що дозволяє виявити домінуючий мотив. Якщо всі мотиви розвинені в рівній мірі, це свідчить про гармонійну мотивацію (Ключ до анкети представлений у Додатку Б).

Також у тесті є питання № 9, відповідь на яке не приносить бал жодній із зазначених шкал, але може свідчити про недавній травматичний досвід кандидата в усиновлювачі (розлучення, втрата дитини, роботи тощо), а отже, яскраво виражений кризовий стані. У такому разі усиновлення посилюватиме травматичний досвід кандидата в усиновлювачі та в кінцевому результаті призведе до повернення дитини до державної установи.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дослідження увага приділяється викладу інформації про методи збирання, обробки та інтерпретації емпіричних даних.

Надається характеристика досліджуваної групи та опис основних прийомів перевірки достовірності, надійності даних.

Надаються основні процедури, етапи дослідження:

Перший етап полягає у вивченні батьківських установок та мотивації усиновлення у жінок з усиновленими дитиною, жінок з кровними дітьми, жінок без досвіду материнства. Другий етап включає обробку отриманих емпіричних даних математико-статистичними методами: обчислення середнього значення, рівня достовірності відмінності середніх залежних/незалежних вибірок, графічним аналізом. На третьому етапі зібрані емпіричні дані аналізуються та узагальнюються, провадиться інтерпретація отриманих даних.

Для досягнення поставлених завдань дослідження використовуються такі емпіричні методики: Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційно-потребовій сфері (О.Ф.Потьомкіна); Методика "Діагностика мотиваційної структури особистості" (В.Е.Мільман); Анкета мотивації усиновлення. Дані методики відображають теоретичну модель особистості батька, модель батьківських установок матері двох дітей, дозволяють вивчити особливості психологічних установок жінок без досвіду материнства, як можливих майбутніх усиновлювачів.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ У ЖІНОК З УСИНОВЛЕНОЮ ДИТИНОЮ, ЖІНОК З КРОВНИМИ ДІТЬМИ І ЖІНОК БЕЗ ДОСВІДУ МАТЕРІНСТВА

3.1. Аналіз мотивації особистості жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства

Для визначення особливостей мотивації особистості жінок використовувався ряд методик: методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері (О.Ф.Потьомкіна); методика "Діагностика мотиваційної структури особистості" (В.Е.Мільман); анкета діагностики мотивації усиновлення.

Опишемо послідовно результати, отримані за кожною з методик у всіх трьох групах жінок.

Так, для діагностики соціально-психологічних мотивів особистості, спрямованих на "альтруїзм - егоїзм", "процес - результат", була використана методика діагностики О.Ф.Потьомкіної. Цей інструмент дозволив виявити домінуючу процесуальну спрямованість особистості, її ціннісні орієнтації.

Аналіз результатів діагностики жінок із усиновленою дитиною представлений у відсотках малюнку 3.1.

У жінок із усиновленою дитиною домінуючої виявлено орієнтацію на альтруїзм (43%), а меншою мірою – на процес (31%). Третьою за рівнем значущості визначено орієнтацію на результат (19%).

У значно меншою рівною мірою виявлено мотивацію на процес і результат (3%), а найменшою рівною мірою – мотивацію на процес та альтруїзм (1%), результат та альтруїзм (3%).

Орієнтація на егоїзм відсутня.

Таким чином, батьки, що заміщають, домінуючою мотивацією у своїй діяльності виділили альтруїстичну, що переконливо свідчить про суттєвий рівень розвитку моральної свідомості та самосвідомості даної групи діагностованих.

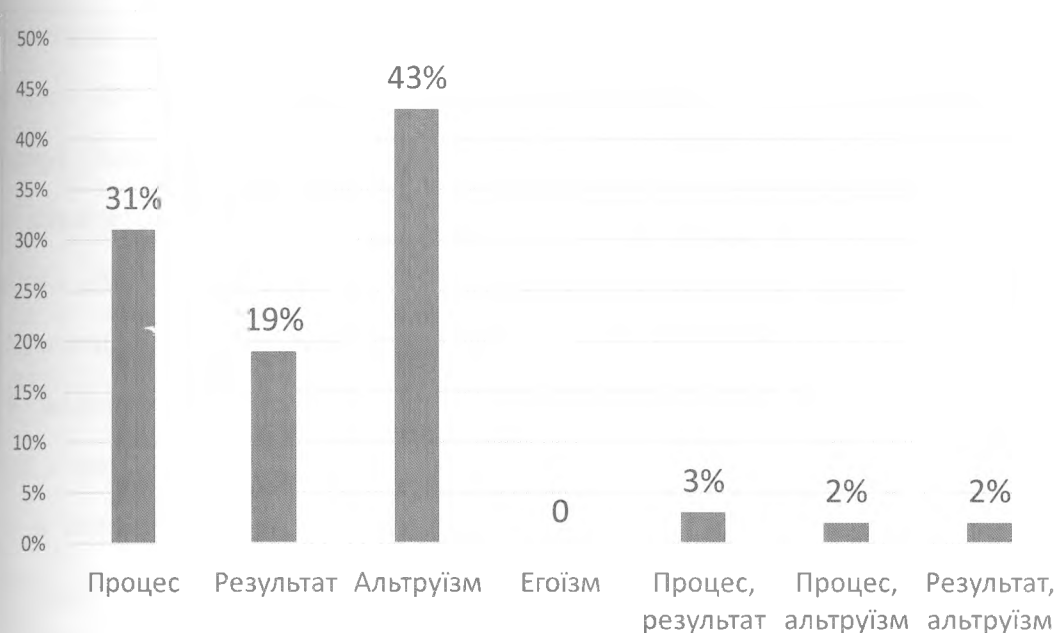

Рис. 3.1. Соціально-психологічні установки жінок із усиновленою дитиною

Високий ступінь і сила установок спрямовують діяльність жінок з усиновленою дитиною на допомогу іншим людям, а ситуації з дітьми-сиротами – надання допомоги їм. Такі батьки, плануючи своє майбутнє і намічаючи конкретні події, куди включено усиновлену ними дитина, спираються, передусім, на певну ієрархію цінностей, представлену у тому свідомості.

Безкорислива допомога дитині-сироті приносить усиновлювачам радість, що свідчить про те, що їм властиві емоції людяності та доброти.

У меншою мірою дана група діагностується при виконанні певної діяльності орієнтована на процес. Такі матері акцентують свою увагу на вчинках, заснованих на тих чи інших спонуканнях чи мотивах та спрямованих на певну мету. При цьому процес діяльність важливо розуміти як сукупність робіт, що регулярно і послідовно виконуються, що приводить до отримання гарантованого результату за стандартних умов.

Таким чином, жінками з усиновленою дитиною при взаєминах із сиротою багато в чому рухає інтерес до процесу її виховання, який вони прагнуть максимально вдосконалити. Однак таким матерям важливо враховувати, що високий рівень процесуальної спрямованості може перешкоджати результативності їхньої взаємодії з дитиною-сиротою.

Третьою за значимістю у цієї групи виділено спрямованість результат. Керуючись орієнтацією на результат, усиновителі завжди наголошують на досягненні бажаної мети. Такі матері при взаємодії з усиновленою дитиною завжди ставлять перед собою конкретні та вимірні завдання, реалізуючи які відповідно до поставлених термінів, вони своєчасно та успішно проходять етапи адаптації з дитиною-сиротою.

У жінок із усиновленою дитиною відсутня орієнтація на егоїзм. Це дозволяє стверджувати, що такі матері не схильні ставити свої інтереси понад інші, а в основі будь-яких їхніх дій, виховання усиновленої дитини у них відсутні корисливі мотиви.

Аналіз результатів діагностики жінок з кровними дітьми (Рисунок 3.2.) та жінок без досвіду материнства (Рисунок 3.3.) дозволив виявити схожі результати цих двох груп.

У жінок з кровними дітьми домінуючою виявлено орієнтацію на результат (47%), а меншою мірою – на альтруїзм (27%).

У меншою мірою значимості визначена орієнтація на процес і результат (15%).

Найменшою мірою виявлено мотивацію на процес (16%).

У жінок без досвіду материнства домінуючою виявлено орієнтацію на результат (35%), а меншою мірою – на альтруїзм (27%).

Ще меншою мірою – на процес (14%), рівною меншою мірою значущості визначено орієнтацію на процес і результат (10%), егоїзм (10%).

Найменшою рівною мірою виявлено мотивацію на процес та альтруїзм (4%).

Таким чином, домінуюча орієнтація на результат змушує жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства правильно розставляти пріоритети в рамках однієї справи, приділяти увагу важливим речам та ігнорувати неважливі, шукати шляхи оптимізації, можливості економії часу та іншими способами раціоналізувати процес.

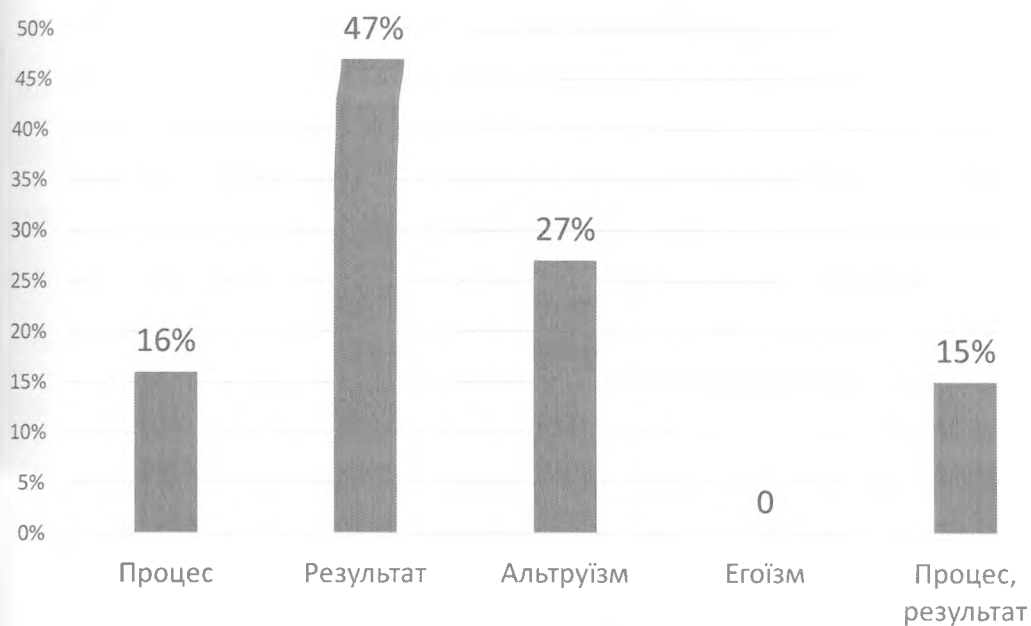

Рис. 3.2. Соціально-психологічні установки жінок із кровними дітьми

Такі матері продуктивність своїх дій, а також дій своїх дітей оцінюють виключно за результатом. Разом з тим, прагнення до результату позбавляє їх радості взаємодії з дітьми, оскільки вони такою взаємодією не насолоджуються, а прагнуть будь-що швидше побачити результат.

У меншій мірі жінки з кровними дітьми та жінки без досвіду материнства засновують свою діяльність на альтруїзмі. Такі батьки, не замислюючись про свою вигоду і не розглядаючи свої дії як вклад у майбутнє, прагнуть віддати все найкраще своїм дітям і діють з урахуванням особистих інтересів дитини, а не прагнуть реалізувати свої нездійснені мрії чи амбіції.

А найменшу значущість дані групи жінок, що діагностуються, віддають процесу. Це свідчить про факт, що при взаємодії з дітьми такі матері не отримують і не прагнуть отримувати максимальне задоволення від співпраці та емоційного контакту з дитиною, організації спільної діяльності.

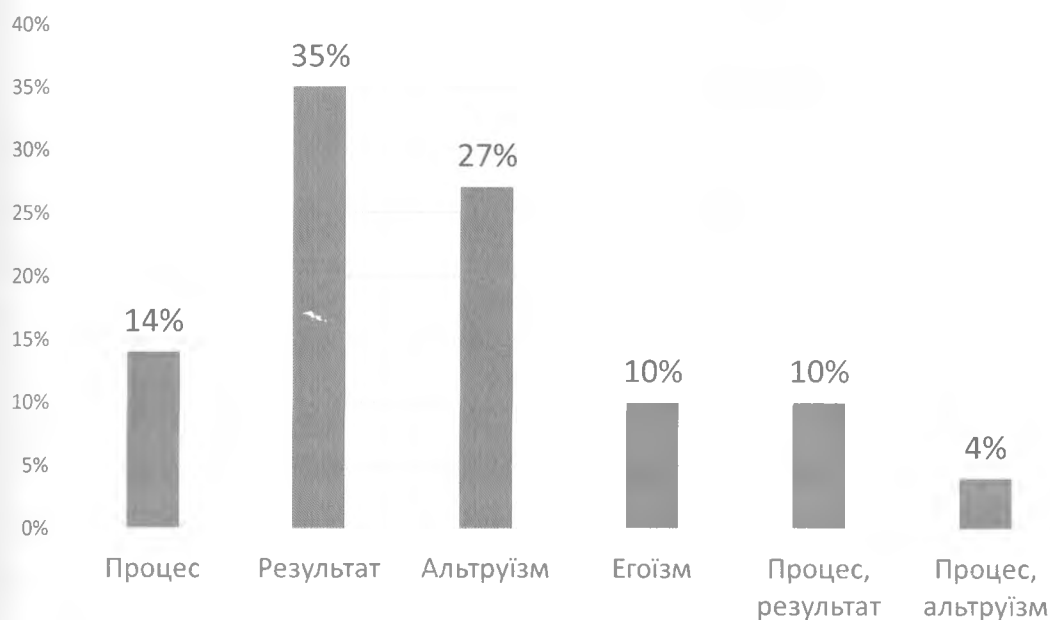

Рис. 3.3. Соціально-психологічні установки жінок без досвіду материнства

У жінок з кровними дітьми так само, як і у жінок з усиновленою дитиною, відсутня орієнтація на егоїзм, що виявляє, що в основі будь-якої їхньої діяльності, виховання дитини та взаємодії з нею відсутні будь-які корисливі мотиви.

Однак у жінок без досвіду материнства виявлено певний рівень орієнтації на егоїзм. Є ймовірність, що такі матері можуть народити дитину «для себе», а свої бажання ставити вище за інтереси дітей, на підставі чого з таких дітей можливо виростуть виконавчі, але не самостійні особи.

Домінуючі соціально-психологічні установки у кожної групи діагностованих представлені у таблиці 3.1.

Відображені в таблиці дані дозволяють стверджувати, що кожна група діагностованих вибудовує свою ієрархію соціально-психологічних установок: жінки з усиновленою дитиною максимально орієнтовані на альтруїзм, а другорядно — на процес, а жінки з кровними дітьми та жінки без досвіду материнства максимально орієнтовані на результат, а другорядно — на альтруїзм.

Таблиця 3.1.

Домінуючі соціально-психологічні установки

Групи діагностованих жінок	Процес	Результат	Альтруїзм	Егоїзм
Жінки з усиновленим дитиною	31%		43%	
Жінки з кровними дітьми		47%	27%	
Жінки без досвіду материнства		35%	27%	

Результати виявлених значних відмінностей у питанні соціально-психологічних установок в жінок із усиновленою дитиною та жінок із кровними дітьми представлені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Значні відмінності у соціально-психологічних установках жінок із усиновленою дитиною та жінок із кровними дітьми

№ шкали	Назва шкали	Жінки з усиновленим дитиною	Жінки з кровними дітьми	U-критерій Манна-Уїтні
1	Процес	7,3	6,5	945,000
2	Результат	7	7,5	1026,000
3	Альтруїзм	7,5	6,7	920,000
4	Егоїзм	2,9	3,1	1069,500

Завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними щодо цінності «процесу» як соціально-психологічної установки (945,000).

Отже жінки з усиновленою дитиною більше орієнтовані на процес, ніж жінки з кровними дітьми. А якщо говорити про процес взаємодії з дитиною, то таким чином усиновлювачі з більшою увагою ставляться до питань її виховання та взаємодії з нею. Оскільки мета сімейного виховання - це формування моральної та інтелектуально розвиненої особистості дитини, яка максимально

підготовлена до життя в сучасному суспільстві, то можна стверджувати, що жінки з усиновленою дитиною для досягнення цієї мети більшою мірою порівняно з жінками з кровними дітьми намагаються використати всі можливі ресурси.

Також завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми щодо цінності «альтруїзму» як соціально-психологічної установки (920,000).

Жінки з усиновленою дитиною більше орієнтовані на альтруїзм, ніж жінок із кровними дітьми. У зв'язку з тим фактом, що дитина-сирота пережила порушення взаємин з сім'єю, альтруїзм, який проявляється усиновлювачами, є в такій ситуації домінуючою силою, що об'єднує всередині сім'ї. Таким чином, рідні матері, у свою чергу, меншою мірою, на відміну від жінок з усиновленою дитиною, залишаються задоволені, коли поступаються власними інтересами заради блага інших.

Результати виявлених значних відмінностей щодо соціально-психологічних установок в жінок із усиновленою дитиною і жінок без досвіду материнства представлені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Значні відмінності у соціально-психологічних установках жінок із усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства

№ шкали	Назва шкали	Жінки з усиновленим дитиною	Жінки без досвіду материнства	U-критерій Манна-Уїтні
1	Процес	7,3	6,8	1035,500
2	Результат	7	7,8	905,500
3	Альтруїзм	7,5	6,9	984,000
4	Егоїзм	2,9	3,2	1022,000

Завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства щодо цінності «результату» як соціально-психологічної установки (905,500).

Жінки з усиновленою дитиною, на відміну жінок без досвіду

материнства, меншою мірою орієнтовані результат. Даний факт свідчить про те, що в майбутньому при вибудовуванні взаємин зі своєю дитиною жінки без досвіду материнства з більшою ймовірністю орієнтуватимуться на досягнення певних цілей та ідеалів, вироблених суспільною свідомістю та які свідчать про успішність виховання та соціалізацію їхніх дітей.

Також завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства щодо цінності «альтруїзму» як соціально-психологічної установки (984,000).

Жінки з усиновленою дитиною більшою мірою, на відміну жінок без досвіду материнства, орієнтовані альтруїзм. Виходячи з цього, можна говорити про те, що усиновлювачі більшою мірою в порівнянні з другою групою діагностованих готові допомогти дитині, пожертвувавши чимось зі своїх зручностей, що може бути пов'язане з тим, що у жінок без досвіду материнства відсутній остаточно сформований образ себе, як люблячого та дбайливого батька.

Результати виявлених значних відмінностей щодо соціально-психологічних установок в жінок із кровними дітьми та жінок без досвіду материнства представлені у таблиці 3.4.

Завдяки поданій інформації стає очевидним, що значних відмінностей у соціально-психологічних установках жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства відсутні.

Резюмуючи вищевикладене, можна сказати, що для жінок з усиновленою дитиною альтруїзм є домінуючою соціально-психологічною установкою. Даний факт свідчить про їхнє прагнення при взаємодії з усиновленою дитиною надати їй безкорисливу допомогу. Такі батьки зацікавлені у процесі виховання дитини та прагнуть максимально удосконалити цей процес. Керуючись орієнтацією на результат, усиновлювачі ставлять перед собою конкретні та вимірні завдання, реалізуючи які виходить успішно пройти етапи адаптації з дитиною-сиротою.

Таблиця 3.4.

Значні відмінності у соціально-психологічних установках жінок із кровними дітьми та жінок без досвіду материнства

№ П калі	Назва шкали	Жінки з кровними дітьми	Жінки без досвіду материнства	U- критерій Манна- Уїтні
1	Процес	6,5	6,8	1127,000
2	Результат	7,5	7,8	1150,500
3	Альтруїзм	6,7	6,9	1162,000
4	Егоїзм	3,1	3,2	1170,000

У свою чергу, жінки з кровними дітьми при взаємодії зі своїми дітьми та жінки без досвіду материнства у своїх уявленнях оцінюють продуктивність своїх дій та дій своїх дітей за результатом, що може позбавляти їхньої радості взаємодії з дітьми. Однак наявність орієнтації на альтруїзм дозволяє їм віддати все найкраще своїм дітям, а також діяти з огляду на інтереси дітей.

Значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми виявлено з питання ступеня виразності таких соціально-психологічних установок, як «процес» та «альтруїзм», а саме: жінки з усиновленою дитиною більше орієнтовані на процес, ніж жінки з кровними дітьми, і так само жінки з усиновленою дитиною більше за другу групу діагностованих орієнтовані на альтруїзм.

Значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства виявлено з питання ступеня виразності таких соціально-психологічних установок, як «результат» та «альтруїзм», а саме: жінки з усиновленою дитиною меншою мірою орієнтовані на результат, ніж жінки без досвіду материнства, але більшого значення надають альтруїзму, ніж друга група діагностованих.

Значних відмінностей у жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства щодо ступеня вираженості соціально-психологічних установок не виявлено.

Далі для уточнення мотиваційної структури особистості жінок було використано методику «Діагностика мотиваційної структури особистості» (В.Є.Мільман). Вона дозволяє визначити спрямованість особистості: 1) «загальножиттєву»: прагнення до життєзабезпечення, комфорту, соціального

статусу, спілкування; 2) «робочу» (ділову): прагнення до загальної активності, творчої активності, соціальної корисності; або відсутність домінуючої спрямованості особистості.

Аналіз результатів діагностики жінок із усиновленою дитиною представлений на рисунку 3.4.

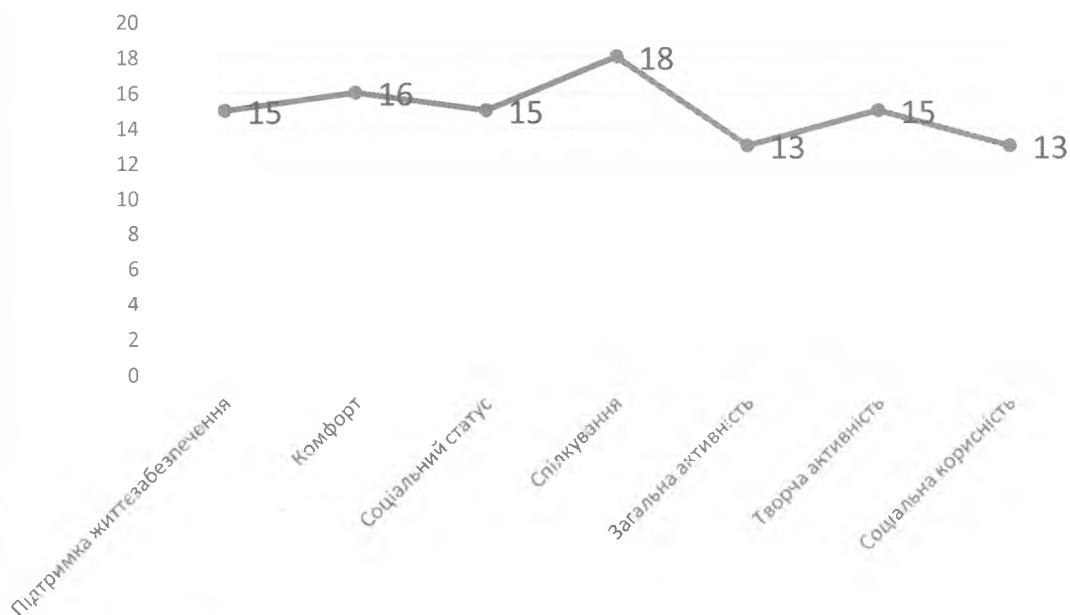

Рис.3.4. Мотиваційний профіль жінок з усиновленою дитиною

У жінок з усиновленою дитиною в цілому мотиваційна сфера особистості характеризується спрямованістю на спілкування (17 балів), комфорт (15), підтримка життєзабезпечення (14), соціальний статус (14), творчу активність (14) та меншою мірою – на загальну активність (12) та соціальну корисність (12).

Таким чином, в мотиваційній структурі усиновлювачів домінуючими виявлено всі шкали «загальножиттєвої» спрямованості особистості (спілкування, комфорт, підтримання життєзабезпечення, соціальний статус) та одна шкала «робочої» спрямованості особистості (творча активність).

Виявлений мотиваційний профіль дозволив виявити домінуючу спрямованість особистості жінок з усиновленою дитиною, що максимально характеризує їхню взаємодію з нею (Рисунок 3.5.).

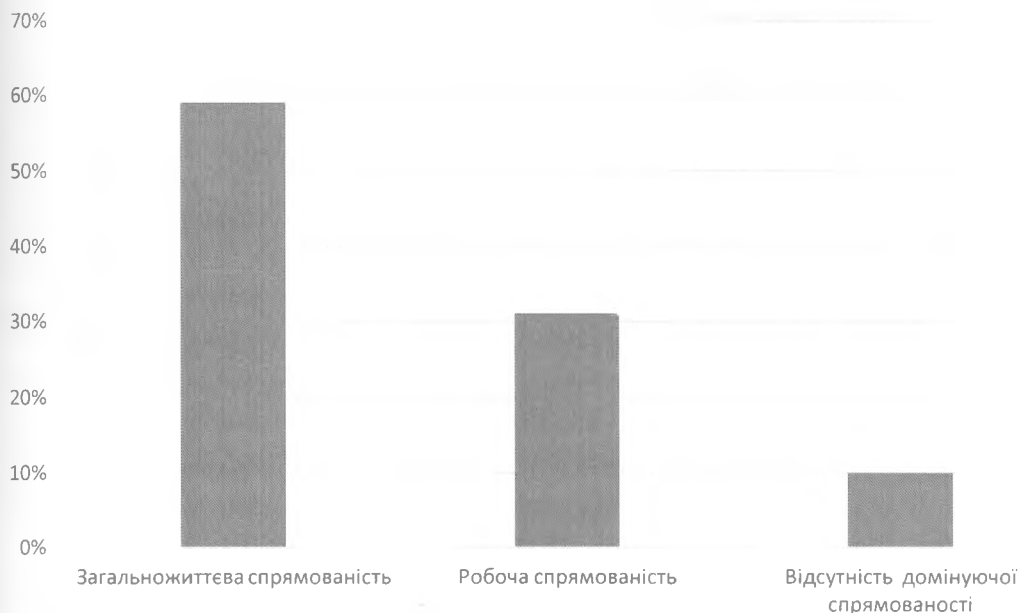

Рис.3.5. Спрямованість особистості жінок із усиновленою дитиною

Відповідно до отриманих результатів можна стверджувати, що у жінок з усиновленою дитиною лідирує «загальножиттєву» спрямованість особистості (59%), значно меншою мірою – «робоча» (31%), так само відсутня домінуюча спрямованість особистості (10%).

Аналіз результатів діагностики жінок із кровними дітьми представлений на рисунку 3.6.

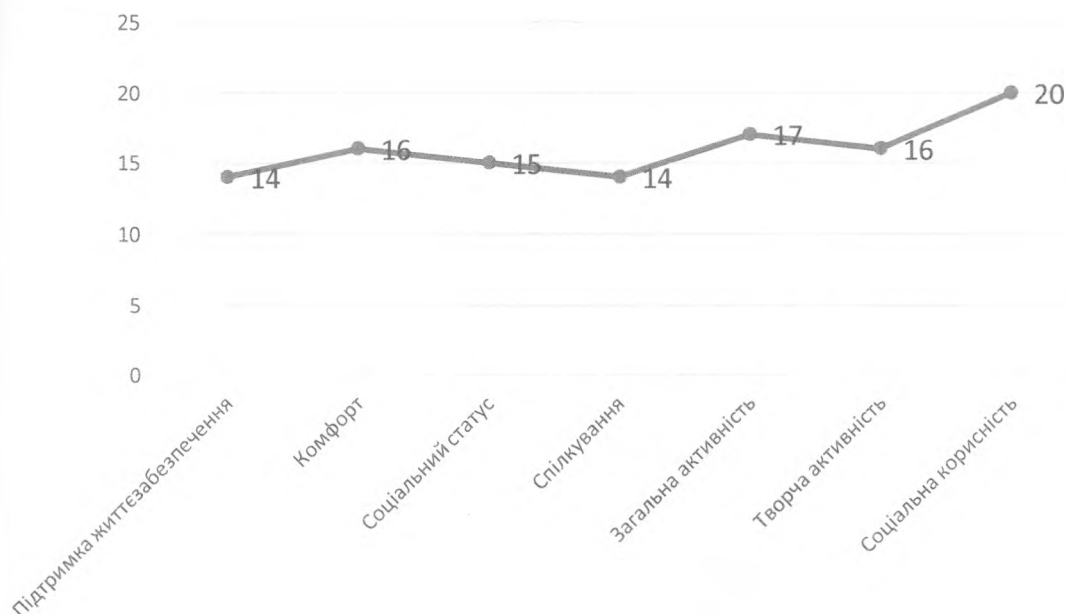

Рис.3.6. Мотиваційний профіль жінок з кровними дітьми

У жінок із кровними дітьми загалом мотиваційна сфера особистості характеризується спрямованістю на соціальну корисність (20 балів), загальну активність (17), творчу активність (16), комфорт (16) та меншою мірою – спрямованістю на соціальний статус (15), підтримання життєзабезпечення (14) та спілкування (14).

Таким чином, у мотиваційній структурі жінок з кровними дітьми домінуючими виявлено всі шкали «робочої» спрямованості особистості (соціальна корисність, загальна активність, творча активність) та одна шкала «загальножиттєвої» спрямованості особистості (комфорт).

Виявлений мотиваційний профіль дозволив виявити домінуючу спрямованість особистості жінок з кровними дітьми, що максимально характеризує їхню взаємодію з дитиною (Рисунок 3.7).

У жінок з кровними дітьми домінує «робоча» спрямованість особистості (37%), меншою мірою – «загальножиттєва» (28%), і виявлено відсутність домінуючої спрямованості (35%).

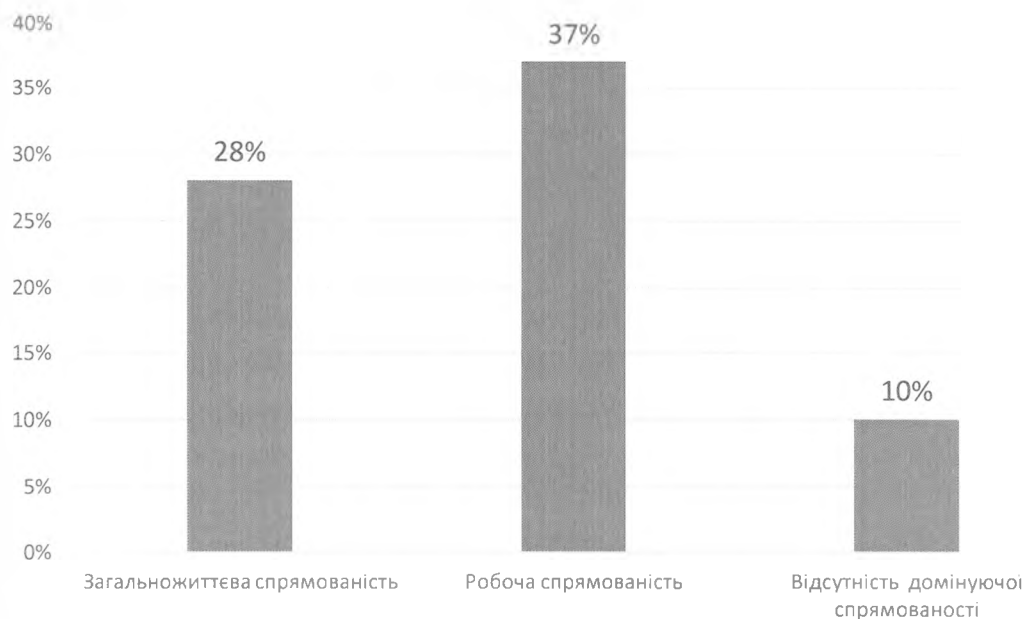

Рис. 3.7. Спрямованість особистості жінок із кровними дітьми

Аналіз результатів діагностики жінок без досвіду материнства представлено на рисунку 3.8.

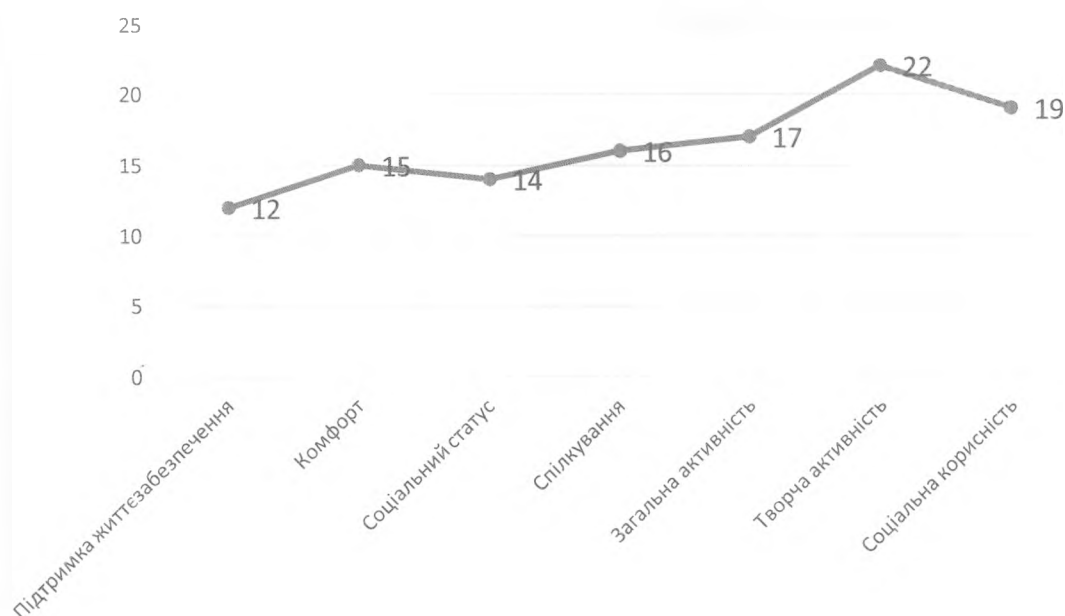

Рис.3.8. Мотиваційний профіль жінок без досвіду материнства

У жінок без досвіду материнства загалом мотиваційна сфера особистості характеризується спрямованістю на творчу активність (22 бали), соціальну корисність (19), загальну активність (17), спілкування (16) та меншою мірою – спрямованістю на комфорт (15), соціальний статус (14) та підтримання життєзабезпечення (12).

Таким чином, у мотиваційній структурі жінок без досвіду материнства домінуючими виявлено всі шкали «робочої» спрямованості особистості (творча активність, соціальна корисність, загальна активність) та одна шкала «загальножиттєвої» спрямованості особистості (спілкування).

Виявлений мотиваційний профіль дозволив виявити домінуючу спрямованість особистості жінок без досвіду материнства, що максимально характеризує їхню взаємодію з дитиною (Рисунок 3.9).

У жінок без досвіду материнства домінує робоча спрямованість особистості (41%), а меншою мірою – загальножиттєва (28%), і виявлено відсутність домінуючої спрямованості особистості (31%).

На підставі отриманих результатів важливим є порівняння виявлених домінуючих спрямованостей особистості жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства (Рисунок 3.10).

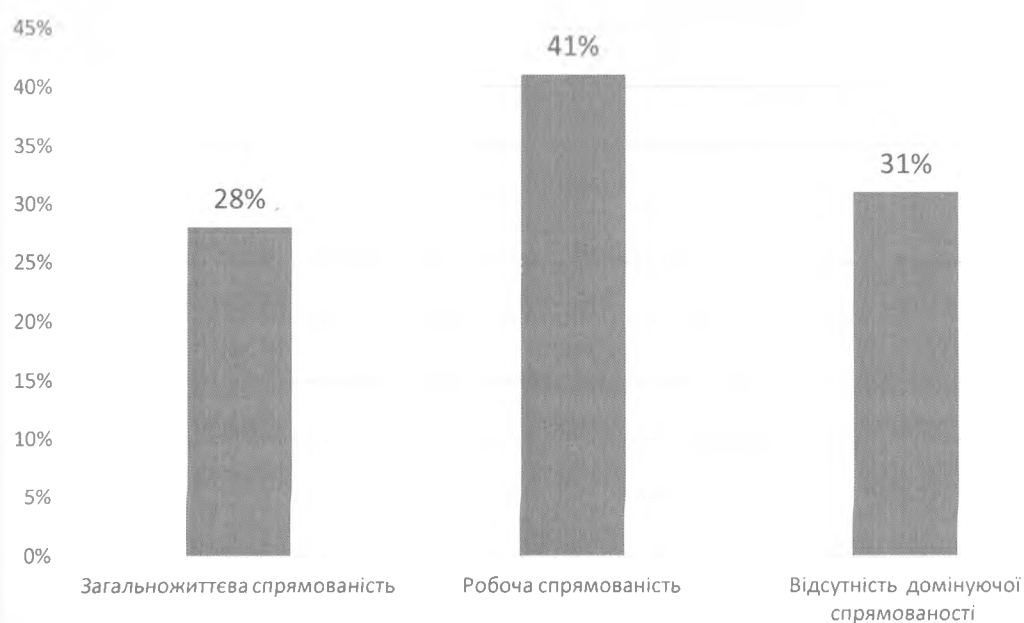

Рис. 3.9. Спрямованість особистості жінок без досвіду материнства

Отже, у жінок із усиновленою дитиною домінує загальножиттєвська спрямованість особистості (59%), коли у жінок із кровними дітьми (38%) та жінок без досвіду материнства (43%) у пріоритеті виявлено робочу спрямованість особистості.

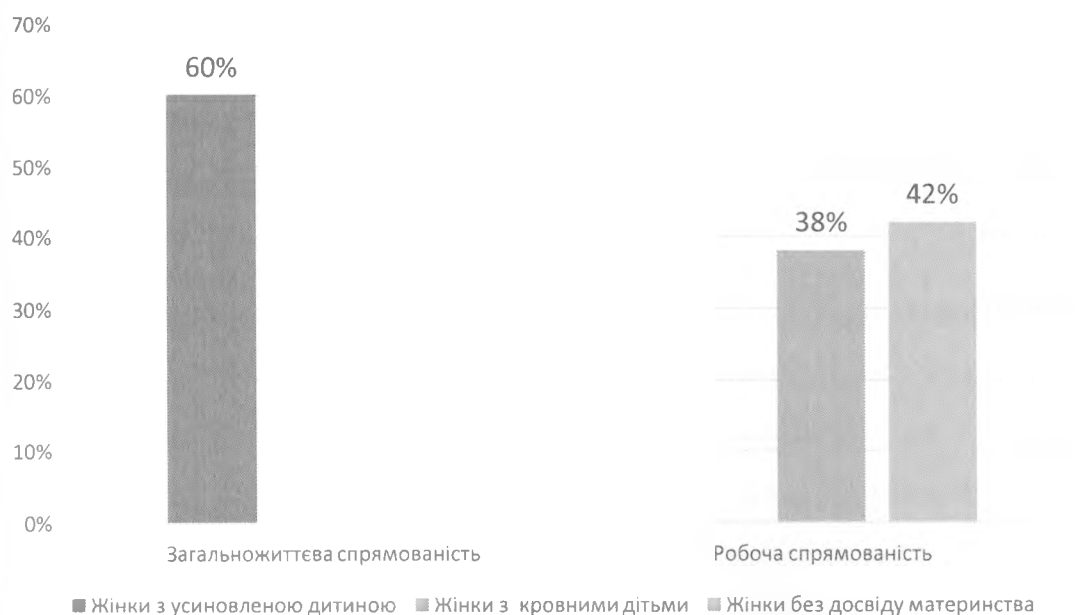

Рис.3.10. Домінуючі спрямованості особистості жінок із усиновленою дитиною, жінок із кровними дітьми та жінок без досвіду материнства

При аналізі отриманих результатів у контексті взаємовідносин з дитиною-сиротою виявлена «загальножиттєва» спрямованість особистості в усиновлювачів дозволяє стверджувати про їхню активну орієнтацію на спілкування з дитиною, досягнення комфорту та підтримання життєзабезпечення та соціального статусу.

Таким чином, через спілкування з усиновленою дитиною такі матері прагнуть максимально проявити свою любов і повагу до неї, заохочуючи її індивідуальність та розмовляючи з нею на цікаві для неї теми. Через спілкування усиновлювачі спрямовують діяльність дитини-сироти, одночасно прагнучи надати їй свободу вибору. Така комунікація відкриває усиновленій дитині різноманітність емоцій, сприйняття і мови та сприяє трансляції їй існуючих у суспільстві соціальних норм. Використовуючи активне спілкування без критики та звинувачення, батьки, що заміщають, сприяють розвитку дитини-сироти як повноцінної особистості.

Якщо говорити про питання комфорту, то такі матері сприймають сім'ю з присутністю в ній усиновленої дитини як зону психологічного комфорту. Наголошуючи на культурі емоційних стосунків, жінки з усиновленою дитиною, висловлюючи свою любов до дитини та прагнення до дружби з нею, багато уваги приділяють трансляції їй цінностей, інтересів та спільних ідеалів їхньої родини. Отже, таким чином, сприяють його загальному духовному розвитку. З метою збереження благополучної психологічної атмосфери усиновителі прагнуть прислухатися до потреб дитини-сироти та оточити її позитивними емоціями, одночасно дозволяючи їй висловлювати себе у формах, які їй подобаються та близькі.

Спрямованість жінок з усиновленою дитиною до підтримки життєзабезпечення у питанні їх взаємодії з дитиною-сиротою говорить про їхнє прагнення оберігати її особистісну цілісність та забезпечувати оптимум її життєвої адаптації, розкриваючи в ній необхідні ресурси для її особистісного зростання та розвитку. Завдяки такій спрямованості заміщуючих батьків усиновленим дітям надається можливість бути життєстійкими та продовжувати своє життя, будучи успішними та здоровими у психічному та соматичному

аспектах.

Цінність соціального статусу для жінок з усиновленою дитиною говорить про значущість у їхніх уявленнях сім'ї як невід'ємну частину суспільства, соціального інституту, однією з центральних функцій якого є наявність та виховання дітей. У свою чергу завдяки приналежності до даного інституту діти-сироти успішніше соціалізуються в суспільстві, не будучи ізольованими від зовнішнього світу. Для підтримки необхідного соціального статусу сім'ї усиновителі у взаємодії з дитиною велике значення надають таким характеристикам, як: 1) соціально-психологічному соціальному статусу сім'ї, тобто. мікроклімату всередині сім'ї та динаміці взаємин між її членами; 2) соціально-економічному статусу сім'ї, що передбачає забезпечення потреб усиновленого у матеріальних ресурсах; 3) культурно-соціальний статус сім'ї, тобто.

Отже, спрямованість заміщуючих батьків на спілкування з усиновленою дитиною, досягнення комфорту, підтримання життєзабезпечення та соціальний статус максимально ефективно позначається на розвитку дитини-сироти та сприяє її успішній адаптації у суспільстві.

У жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства, у свою чергу, у контексті їхніх взаємин з дітьми (рідними чи потенційними в уявленнях) виявлено «робочу» спрямованість особистості, що дозволяє стверджувати про їхню орієнтацію на соціальну корисність, творчу та загальну активність.

Таким чином, у своїх взаємодіях з існуючими чи потенційними дітьми рідні матері та жінки без досвіду материнства відповідно спрямовують свою активність на реалізацію своїх знань та умінь на користь суспільним інтересам, яким вони бачить це благо зі свого погляду. Отже, у фокусі їхньої уваги перебувають не інтереси і потреб дітей, а які впливають особистості цієї групи жінок моральні, культурні та ідеологічні цінності, прийняті суспільстві. А їхня соціальна активність є спрямованою на зміну обставин життя суспільства та свого життя з користю для людей і для себе, що, зрештою, може позитивно відбивається на соціалізації їхніх дітей.

Виявлена значущість творчої активності для жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства підкреслює значущість їхньої потреби у пізнанні та новій інформації. При домінуванні «робочої» спрямованості особистості прагнення до творчості у діагностованих говорить про їхнє бажання створити засіб для полегшення праці та економії ресурсів. Творча активність, як властивість особистості цієї групи жінок, які прагнуть самовдосконалення, сприяє прояву творчого потенціалу, самореалізації їх дітей. В результаті активної взаємодії матерів з творчою спрямованістю особистості з дітьми у останніх розвивається уява, гнучкість розуму, дивергентне мислення, а також внутрішня мотивація діяльності та захопленість нею.

Цінність загальної активності для жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства свідчить про їхнє постійне прагнення вирішувати проблеми життєдіяльності. За наявності високого рівня активної діяльності, спрямованої на постійне вирішення проблем, що виникають у житті діагностованих, не завжди може бути належна увага їхнім дітям через високий рівень зайнятості таких батьків. Однак за поняттям про спрямованість особистості жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства на загальну активність стоїть уявлення про їх мотиваційно-потребову сферу, тобто. потреба у чомусь чи якихось умовах фізичної, біологічної та соціального життя. А задоволення цієї потреби, своєю чергою, може позитивно позначатися розвитку сім'ї, як соціального інституту, і соціалізації дітей.

Також різною мірою у жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства було виявлено відсутність домінуючої спрямованості особистості.

Відсутність домінуючої спрямованості особистості, виявлене у діагностованих, свідчить про брак наявності лідируючої діяльності у даних груп жінок, здійснюючи яку вони могли б максимально реалізувати свій потенціал. Одночасно цей факт свідчить про відсутність стійких мотивів, тобто. домінуючих потреб, інтересів, переконань та ідеалів, які визначають поведінку особистості в зовнішніх умовах, що змінюються.

Результати виявлених значних відмінностей у питанні спрямованості

особистості жінок із усиновленим дитиною і жінок із кровними дітьми представлені у таблиці 3.4.

Завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми щодо загальножиттєвської спрямованості особистості (918,500).

Таблиця 3.4.

Значні відмінності щодо спрямованості особистості жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми

№ шкали	Назва шкали	Середнє значення		U-критерій Манна-Уїтні
		Жінки з усиновленим	Жінки з кровними	
1	Загальножиттєва	64,1	59,1	918,500
2	Робоча спрямованість	56,7	52,3	740,500

Жінки з усиновленою дитиною більше жінок із кровними дітьми орієнтовані рішення загальножиттєвських питань.

Отже, усиновлювачі більшою мірою спрямовані на спілкування з дитиною, таким чином сприяючи її розвитку як повноцінної особистості. Звернувши увагу на любов до дитини та дружбу з нею, що заміняють батьки приділяють у неї відміну від другої групи діагностованих більше уваги його загального духовного розвитку. Забезпечуючи оптимум життєвої адаптації дитини-сироти та розкриваючи у ньому необхідні ресурси для її особистісного зростання, усиновлювачі надають своїм дітям більш значну, на відміну від рідних матерів, можливість бути життєстійкими.

Результати виявлених значних відмінностей щодо спрямованості особистості в жінок із усиновленою дитиною і жінок без досвіду материнства представлені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Значні відмінності щодо спрямованості особистості жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства

№	Назва шкали	Середнє значення	U-
---	-------------	------------------	----

шкали		Жінки з усиновле- ним	Жінки без досвіду материнства	кри- терій Манна-
1	Загальножиттєва	64,1	58,4	922,
2	Робоча спрямованість	56,7	55,4	604,

Завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства з питання загальножиттєвого спрямування особистості (922,500).

Таким чином, жінки з усиновленою дитиною більше жінок без досвіду материнства орієнтовані рішення загальножиттєвих питань. Усиновлювачі переважно спрямовані на комунікацію зі своєю дитиною та її розвиток як повноцінної особистості на відміну жінок без досвіду материнства у тому уявленнях. Жінки з усиновленою дитиною більше за другу групу діагностованих відкриті до емоційного контакту з дитиною та формування благополучної психологічної атмосфери в сім'ї. В установках у жінок без досвіду материнства меншою мірою на відміну від другої групи діагностованих домінує уявлення про наявність та виховання дітей як центральної функції сім'ї.

Результати виявлення значних відмінностей у питанні спрямованості особистості жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства представлені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Значні відмінності щодо спрямованості особистості жінок із кровними дітьми та жінок без досвіду материнства

№ шкали	Назва шкали	Середнє значення		U- кри- терій Манна-
		Жінки з Кровними дітьми	Жінки без досвіду материнства	
1	Загальножиттєва	59,1	58,4	115
2	Робоча спрямованість	52,3	55,4	109

Завдяки поданої інформації стає очевидним, що значних відмінностей у питанні спрямованості особистості у жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства відсутні.

Резюмуючи вищевикладене, можна сказати, що у жінок з усиновленою дитиною домінуючою визначено «загальножитейську» спрямованість особистості, що виявляє їхню активну орієнтацію на спілкування з дитиною, досягнення комфорту та підтримання життєзабезпечення та соціального статусу. Через спілкування з дитиною-сиротою такі матері, не використовуючи критики та звинувачення, прагнуть сприяти розвитку дитини як повноцінної особистості. Зберігаючи благополучну психологічну атмосферу в сім'ї, усиновлювачі сприяють загальному духовному розвитку своєї дитини. Надаючи можливість дитині-сироті для успішної життєвої адаптації, такі матері сприймають сім'ю як соціальний інститут, однією з центральних функцій якого є наявність та виховання дітей.

У жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства домінуючою було виявлено «робочу» спрямованість особистості. Отже, у своїх взаємодіях з існуючими чи потенційними дітьми такі матері максимально орієнтовані на моральні, культурні та ідеологічні цінності, прийняті у суспільстві, що, зрештою, може позитивно позначається на соціалізації їхніх дітей. Завдяки розвитку своїх творчих можливостей жінки з кровними дітьми та жінки без досвіду материнства сприяють виявленню творчого потенціалу, самореалізації своїх дітей. А за наявності високого рівня активної діяльності такі матері не завжди можуть надавати належну увагу своїм дітям, але з іншого боку, цей факт може сприяти більш активній соціалізації їхніх дітей.

Виявлено значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми щодо загальножитейської спрямованості особистості, а саме: жінки з усиновленою дитиною більше жінок з кровними дітьми орієнтовані на вирішення загальножитейських питань.

Також у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства виявлено значні відмінності щодо загальножитейської спрямованості особистості, а саме: жінки з усиновленою дитиною більше жінок без досвіду материнства орієнтовані на вирішення загальножитейських питань.

Значних відмінностей у жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства з питання спрямованості особистості не виявлено.

3.2. Аналіз домінуючої мотиваційної спрямованості особистості жінки у питанні усиновлення

Для визначення мотивації усиновлення нами було використано анкету «Діагностика мотивації усиновлення». Цей інструмент дозволив виявити домінуючу мотиваційну спрямованість особистості у питанні усиновлення.

Аналіз результатів діагностики жінок із усиновленою дитиною представлений на рисунку 3.11.

Відповідно до отриманих результатів можна стверджувати, що у жінок з усиновленою дитиною домінує альтруїстична мотивація усиновлення (61%), значно меншою, але рівною мірою – альтруїстична та нормативна (22%), а найменш значущою виявлена окремо нормативна (17%).

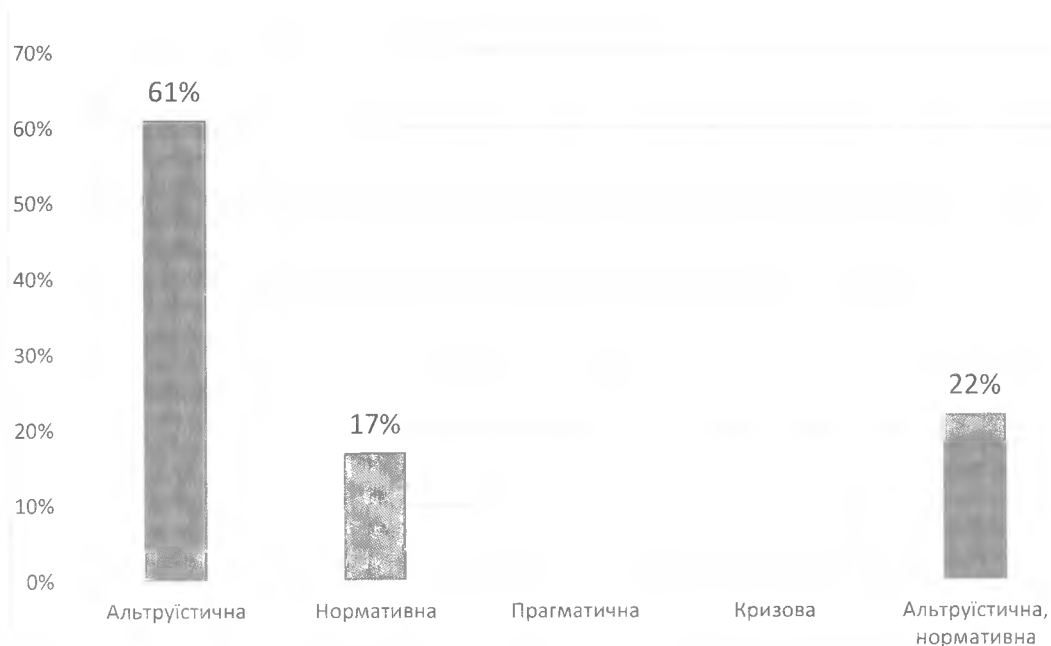

Рис. 3.11. Мотивація усиновлення у жінок із усиновленою дитиною

Таким чином, домінуюча мотивація усиновлення, виявлена у жінок з усиновленою дитиною – це альтруїстична та нормативна.

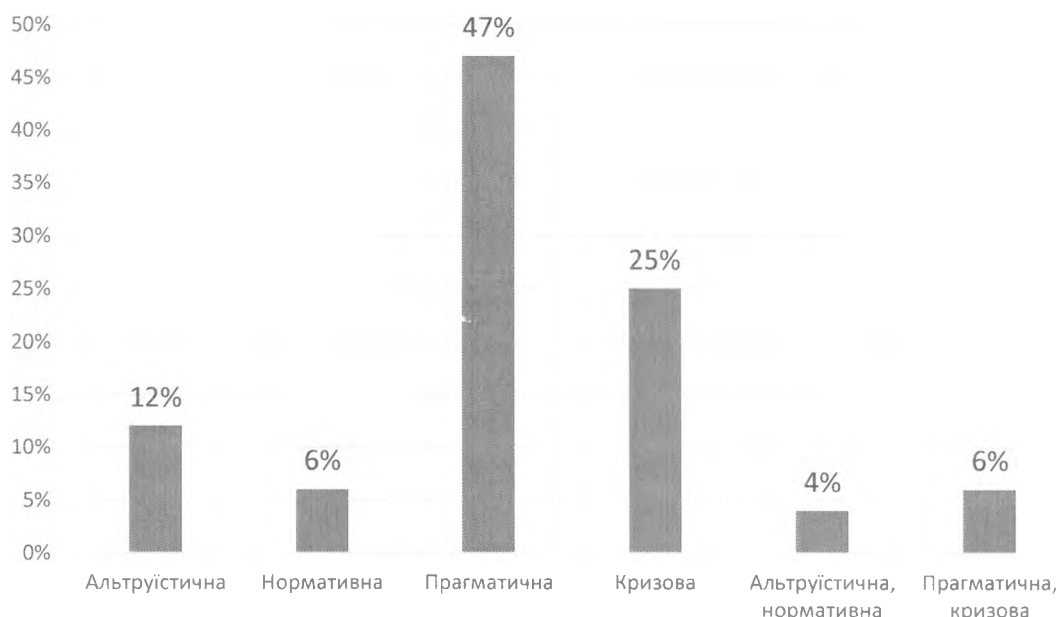

Рис. 3.12. Мотивація усиновлення у жінок із кровними дітьми

Важливим фактом є відсутність у цієї групи діагностованих прагматичної та кризової мотивації усиновлення.

Аналіз результатів діагностики жінок із кровними дітьми представлений на рис.3.12.

Відповідно до отриманих результатів можна стверджувати, що у жінок з кровними дітьми домінує прагматична мотивація усиновлення (47%), значно меншою мірою – кризова (25%) та альтруїстична (12%), а найменш значущими визначено нормативну мотивацію усиновлення (6%), рівною мірою – прагматична та кризова (6%), рівною ще меншою мірою – альтруїстична та нормативна (4%).

Таким чином, домінуюча мотивація усиновлення, виявлена у жінок із кровними дітьми – це прагматична та кризова.

Аналіз результатів діагностики жінок без досвіду материнства представлено на рис. 3.13.

Відповідно до отриманих результатів можна стверджувати, що у жінок без досвіду материнства домінує альтруїстична мотивація усиновлення (39%), меншою мірою – нормативна (27%), а ще менш значущою визначена прагматична мотивація усиновлення (15%), однаково – альтруїстична та

нормативна (12%), а найменш значущою виявилася кризова мотивація усиновлення (7%).

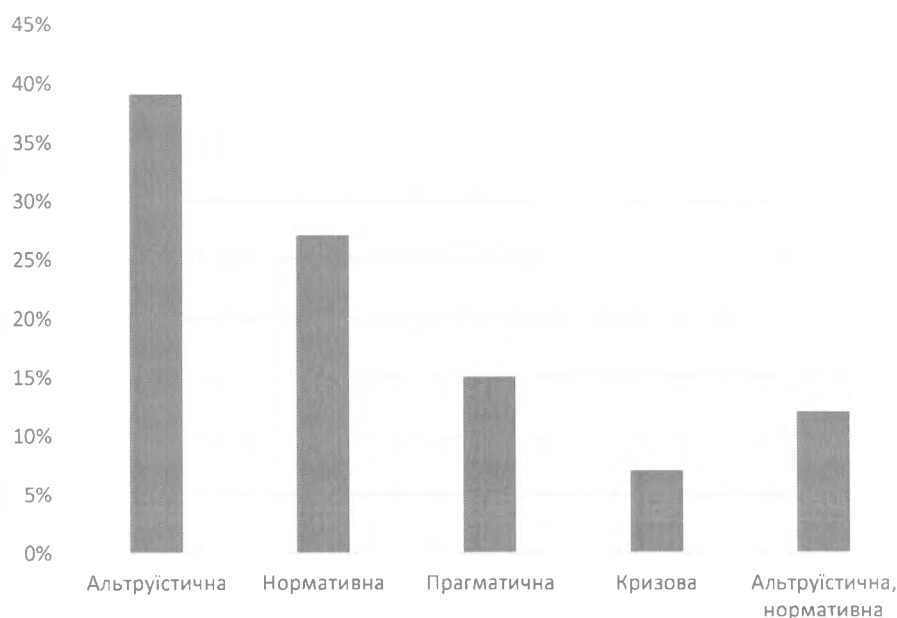

Рис. 3.13. Мотивація усиновлення у жінок без досвіду материнства

Таким чином, домінуюча мотивація усиновлення, виявлена у жінок без досвіду материнства, – це альтруїстична та нормативна.

Виявлені домінуючі мотивації усиновлення у кожної групи діагностованих представлені на рисунку 3.14.

Таким чином, і у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства домінуючою виявлено альтруїстичну мотивацію усиновлення, а другорядною – нормативну, коли у жінок з кровними дітьми домінуючою виявлено прагматичну мотивацію усиновлення, а другорядною – кризову.

Виявлена у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства альтруїстична мотивація усиновлення як домінуюча підтверджує факт, що альтруїстична орієнтація є найпоширенішою формою людської активності, яка відіграє роль у міжособистісних контактах, внутрішньогруповій взаємодії, спілкуванні та спільній діяльності людей.

Реалізоване в житті жінок з усиновленою дитиною та уявленнях жінок без досвіду материнства прагнення захистити дитину, надати їй допомогу та

сприяти у створенні сприятливих умов розвитку є таким жінкам особливо важливим. У разі групи діагностованих жінок фокусом своїх зусиль роблять виключно добробут і інтереси дитини-сироти, а не задоволення власних інтересів і потреб.

Альтруїстична мотивація—це завжди внутрішня особистісно-смилова мотивація, що описується поняттям сенсотворчого мотиву. Серед внутрішніх мотиваційних механізмів власне альтруїстичного змісту розрізняються два мотиви, які є смисловими детермінантами альтруїзму в усиновителів та жінок без досвіду материнства—мотив морального обов'язку та мотив співчуття.

Мотив морального обов'язку у двох даних груп діагностованих стосовно альтруїстичних дій є наслідком нормативного виховання їх особистостей і формується на основі інтеріоризації альтруїстичних соціальних норм, що перетворюються на внутрішні імперативи, особистісно-смилові регулятори діяльності. Провідним почуттям у житті жінок з усиновленою дитиною та уявленнях жінок без досвіду материнства у мотивації даного типу є почуття відповідальності за дитину-сироту перед собою та іншими людьми. Дія цього мотиву безпосередньо з областю моральної самооцінки даних груп жінок. Його реалізація супроводжується позитивними почуттями морального задоволення, самоповаги, гордості, підвищенням самооцінки у житті жінок із усиновленою дитиною та уявленнями жінок без досвіду материнства.

Мотив співчуття, заснований на вихованні ідентифікаційних та емпатичних здібностей даних груп жінок, є другою та дуже суттєвою смисловою детермінантою альтруїзму. Сприяє реалізації мотиву співчуття уявна постановка жінок з усиновленою дитиною і жінок без досвіду материнства на місце потребує допомоги усиновленої дитини при глибокому співпереживанні їй. Виявлене у цих груп жінок співчуття передбачає наявність у них співпереживання можливого поліпшення стану об'єкта допомоги, тобто таке співпереживання має випереджаючий характер, спонукаючи таких жінок до здійснення акту допомоги. Механізм співчуття у усиновлювачів та жінок без досвіду материнства заснований на ідентифікаційно-емпатичній взаємодії, тобто злитті, ототожненні внутрішніх станів суб'єкта в об'єкті допомоги,

За фактом, найбільш альтруїстичними виявляються люди з гармонійною представленістю структурі особистості обох сенсоутворюючих мотивів, коли мотиви обов'язку та співчуття однаково сильно діють у ситуаціях, що апелюють на допомогу.

Однак жінкам з усиновленою дитиною та жінкам без досвіду материнства важливо розуміти, що існує небезпека такого виду мотивації, яка криється в їхньому прагненні з найкращих намірів побудувати асиметричні стосунки, в яких такі матері будуть несвідомо нав'язувати дитині-сироті роль «споживача» тих умов, які вони створює йому. Очевидно, що при такій гіперпротекції, що потурає, усиновлена дитина вивчиться тільки брати, нічого не віддаючи натомість.

А щодо емоційних механізмів жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства важливо розрізняти ситуативний вплив їх альтруїстичних емоційних переживань на поведінку допомоги та їх стійке емоційне ставлення до ситуацій потреби та тяжкого положення дитини-сироти, яке постає як специфічний, сформований на емоційної основі мотив.

Великої кількості дітей-сиріт потрібна допомога. Таким чином, жінкам без досвіду материнства, можливо, варто спершу зайнятися благодійною діяльністю, оскільки усиновлення дитини – серйозний крок, а їхня допомога сиротам у жодному разі не матиме негативних наслідків.

Нормативна мотивація усиновлення, виявлена як другорядна за значимістю у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства, є спонуканням таких жінок до певного типу поведінки через ідейно-психологічний вплив. У даних груп діагностованих при домінуванні нормативної мотивації прийняття дитини-сироти на виховання сім'я представляється як соціальний інститут, тобто є організованим об'єднанням людей, які виконують певні соціально значущі функції, які забезпечують спільне досягнення цілей на основі виконання членами інституту своїх соціальних ролей, зумовлених соціальними цінностями, ідеалами, нормами. У такому разі соціальні цінності, ідеали, норми самі забезпечують стійкість існування та функціонування соціального інституту.

Відомо, що сім'я як соціальний інститут проходить ряд етапів, послідовність яких складається у сімейний цикл чи життєвий цикл сім'ї. У своїх уявленнях жінки з усиновленою дитиною та жінки без досвіду материнства на певному етапі розвитку сім'ї виділяють необхідним появу дитини, оскільки основна, перша функція сім'ї – репродуктивна, тобто біологічне відтворення населення у суспільному плані та задоволення потреб у дітях – в особистісному плані. Поряд з цією основною функцією у розумінні даних груп діагностованих сім'я виконує виховну функцію, тобто соціалізацію молодого покоління.

При домінуванні нормативної мотивації усиновителі та жінки без досвіду материнства наголошують на важливості рольових відносин у сім'ї, коли сімейна роль – один із видів соціальних ролей людини в суспільстві. Виконання сімейної ролі залежить від виконання правильно сформованого рольового образу. Однак діагностованими не враховується, що у дитини-сироти може бути не сформований образ батька або образ себе як дитини, що може призвести до конфлікту рольових образів.

Нормативний мотив усиовлення управляє поведінкою жінок із усиновленою дитиною і жінок без досвіду материнства, оскільки соціальні мотиви спонукають їх досягати певного соціального статусу, щоб отримувати схвалення з боку своєї соціальної групи, відповідати вимогам суспільної моралі.

При домінуванні даного мотиву у діагностованих груп активно прагнення відповідати встановленим у суспільстві соціальним нормам і правилам – мати сім'ю, дітей. Діти у разі виступають як елемент певного соціального статусу, престижу. Такі сім'ї займають позицію підвищеної моральної відповідальності, що може змусити їх усиовлених дітей виконувати функцію надмірного навантаження, яке не завжди сприяє збереженню їх психічного та фізичного здоров'я. Жінки з усиновленою дитиною та жінки без досвіду материнства можуть перевантажувати своїх дітей-сиріт додатковими заняттями, не враховуючи особливості їх розвитку, що негативно позначатиметься на взаєминах з їхніми дітьми. Таким чином, важко може формуватися психологічна близькість між батьком, що заміщає, і усиновленою дитиною.

Важливо виділити значущість відсутності у жінок із усиновленою дитиною прагматичної мотивації усиновлення. Даний факт говорить про те, що усиновлення не розглядається замісниками з боку його корисності, ефективності або як засіб вирішення проблем особистого характеру, і такі жінки не ділять всі прояви людської особистості на корисні і марні. Також неіснування у жінок з усиновленою дитиною кризової мотивації усиновлення вказує на відсутність у даної групи діагностованих погіршення подружніх відносин або наявність утвореного «порожнього гнізда», самотності або смерті рідної дитини.

Виявлена у жінок з кровними дітьми прагматична мотивація усиновлення як домінуюча вказує на те, що усиновлення розглядається такими жінками виключно з погляду його корисності та ефективності реалізації їх цілей. З боку прагматичного підходу на перше місце жінки з кровними дітьми ставлять не моральну сторону душевного життя (тобто умовний поділ вчинків і подій на добрі та погані, моральні чи аморальні), а поділяють усі прояви людської особистості на корисні (що сприяють успіху) та марні (те є такі, що здатні уповільнювати процес самореалізації та заважати людині у досягненні оптимального результату).

Моральні цінності та культурні установки в даному випадку можуть виступати бар'єрами на шляху рідних матерів до досягнення бажаного результату, тому діагностовані здатні їх порушувати та оминати. Таким чином, можна стверджувати, що жінками з кровними дітьми при усиновленні рухає в першу чергу турбота про особисті інтереси (очікування старості, матеріальна вигода), а не абстрактне загальне благо, інтереси дитини-сироти.

При володінні акізитивним (матеріальним) мотиваційним комплексом у жінок з кровними дітьми спочатку можуть домінувати мотиви, що суперечать інтересам усиновленої дитини, можуть не виконуватися елементарні правила догляду за усиновленою дитиною, підкреслюватися її особливе положення в сім'ї, перебільшуватися значення допущених помилок, що зумовлює небажання таких матерів вирішувати педагогічні завдання виховання дитини-сироти

За наявності домінування цієї мотивації діагностованими ігноруються

такі риси особистості людини, як альтруїзм, здатність пожертвувати власними інтересами на благо дитини-сироти. Усиновлення може розглядатися жінками з кровними дітьми з боку двох типів прагматичної мотивації: інструментальної – ставлення до усиновлення як засобу заробляння грошей; комфортно-орієнтованої – орієнтація відсутність самотності, забезпечену старість.

Важливою рисою особистості жінок із кровними дітьми з цією мотивацією і те, що це вкладене у задум усиновлення (час, сили, гроші) має вчасно окупатися. Не завжди йдеться лише про матеріальний прибуток – для задоволення своїх домагань діагностованим достатньо отримати й моральну вигоду. Інакше такі матері вважають свої вкладення даремно втраченими. Виявляється, що такі матері за наявності такої характеристики здатні виявити турботу про дитину-сироту, але тільки якщо вони знають, що отримають натомість (вирішення питання зайнятості, матеріальний достаток сім'ї). Однак можливо, що прагматичні матері можуть надавати підтримку і турботу набагато більше, ніж інша людина, не усвідомлюючи те, що надають їх в надії отримати аналогічну реакцію у відповідь.

Кризова мотивація, виявлена як другорядна за значимістю в жінок із кровними дітьми, показує, що з діагностованих першому плані виступають подружні відносини, коли відбувається загострення невирішених подружніх проблем. У цьому випадку дитина-сирота виступає для діагностованих в першу чергу як засіб налагодження подружніх відносин, що деформуються, але такі матері, зрештою, залишаються зі своїми проблемами і труднощами в розвитку сім'ї. Так дитина-сирота може стати в сім'ї жінок із кровними дітьми ще одним приводом для конфлікту, а не для згуртування подружжя.

У ситуації утворення «порожнього гнізда» (відходом з дому останньої дитини) у жінок з кровними дітьми виявляється почуття втраченості, порожнечі, непотрібності, коли можливе порушення близьких стосунків та благополуччя. У зв'язку з відходом дітей із сім'ї діагностованих змінюється її структура: трикутник, що існував протягом тривалого часу, що включав матір, батька та дитину, трансформується в подружню діаду. У такій ситуації кризова мотивація виявляє порушення у встановленні нового балансу близькості-

віддаленості та зміна рольової структури сім'ї, коли не реалізувалися батьківські позиції рідних матерів у рухливих комунікаціях з дитиною та прогностичної здатності будувати взаємини.

Кризова мотивація виявляє у жінок з кровними дітьми порушення емоційно та оціночно забарвленої сукупності знань, уявлень та переконань щодо себе як батька.

У самотніх рідних матерів, які з різних причин не зуміли створити або зберегти сім'ю, подібна мотивація передбачає, що усиновлена дитина розглядатиметься навіть за наявності кровної дитини як значущий партнер, з яким можна встановити відносини близькості та довіри, джерело позитивних емоційних переживань, опора в старості. Чинниками ризику у разі є надмірність і неадекватність очікувань діагностованих щодо особистісних якостей дитини (чутливості, доброти, турботливості тощо.).

Кризова мотивація виділяє прагнення жінок з кровними дітьми, які пережили смерть одного з рідних дітей, якнайшвидше заповнити життєву порожнечу та смисловий вакуум прийняттям дитини в сім'ю. Подібна мотивація може стати для рідних матерів причиною труднощів дитячо-батьківських стосунків.

У разі втрати рідної дитини при усиновленні жінки з кровними дітьми прагнутимуть взяти в сім'ю сироту, максимально схожу на власного сина або дочку того ж віку. Така дитина за всіма показниками поступатиметься в очах матерів їхній кровній дитині. Ідеалізація минулого і постійне порівняння такими матерями своєї власної та усиновленої дитини, що здійснюється як на усвідомленому, так і неусвідомленому рівні, може призвести до розчарування, дистанціювання, відчуженості і навіть заперечення дитини-сироти.

Результати виявлених значних відмінностей щодо мотивації усиновлення в жінок із усиновленою дитиною і жінок із кровними дітьми представлені у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Значні відмінності щодо мотивації усиновлення у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми

№ Ш кали	Назва шкали	Жінки з усиновл еним дитиною	Жінки з кровни ми дітьми	U- критерій Манна- Уїтні
1	Альтруїстична мотивація	11	5,2	121
2	Нормативна мотивація	6,1	4,7	560,
3	Прагматична мотивація	2,5	8,1	761,
4	Кризова мотивація	0,4	5,3	107

Завдяки поданій інформації стає очевидним, що значних відмінностей щодо мотивації усиновлення у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми відсутні.

Результати виявлених значних відмінностей щодо мотивації усиновлення в жінок із усиновленою дитиною і жінок без досвіду материнства представлені у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Значні відмінності щодо мотивації усиновлення у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства

№ Ш кали	Назва шкали	Жінки з усиновл еним дитиною	Жінки без досвіду материнства (Ср.Зн.)	U- критерій Манна- Уїтні
1	Альтруїстична мотивація	11	6,8	567,
2	Нормативна мотивація	6,1	6,9	935,
3	Прагматична мотивація	2,5	4,5	564,
4	Кризова мотивація	0,4	4	656,

Завдяки U-критерію Манна-Уїтні були виявлені значні відмінності у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства щодо нормативної мотивації усиновлення (935,500).

Отже, для жінок із усиновленою дитиною менш значущою є нормативна

мотивація усиновлення проти жінками без досвіду материнства. Усиновлювачі меншою мірою порівняно з другою групою діагностованих розглядають сім'ю як соціальний інститут і менше орієнтуються на факт необхідності на певному етапі розвитку сім'ї появи дитини та виконання певних соціально значущих функцій.

Результати виявлених значних відмінностей щодо мотивації усиновлення в жінок із кровними дітьми та жінок без досвіду материнства представлені у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Значні відмінності щодо мотивації усиновлення у жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства

№ шкали	Назва шкали	Жінки з кровними дітьми (пор.зн.)	Жінки без досвіду материнства (Ср.Зн.)	U-критерій Манна-Уїтні
1	Альтруїстична мотивація	5,2	6,8	121,4 000
2	Нормативна мотивація	4,7	6,9	761,000
3	Прагматична мотивація	8,1	4,5	560,000
4	Кризова мотивація	5,3	4	107,7 500

Завдяки поданій інформації стає очевидним, що значних відмінностей у мотивації усиновлення у жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства відсутні.

Резюмуючи вищевикладене, можна сказати, що у жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства домінуючою виявлено альтруїстичну та нормативну мотивацію усиновлення. Отже, дані групи діагностованих прагнуть максимально захистити дитину-сироту та надати їй необхідну допомогу, роблячи фокусом своїх зусиль інтереси та добробут дитини. Смисловими детермінантами альтруїзму може бути мотив співчуття чи мотив морального обов'язку. А домінування нормативної мотивації усиновлення вказує, що сім'я розцінюється діагностованими як соціальний інститут, у якому люди виконують певні соціально значущі функції, що забезпечують спільне досягнення цілей. А на певному етапі розвитку даного

інституту потрібна поява дитини, оскільки репродуктивна функція є основною функцією сім'ї, що виконується поряд з виховною.

У жінок із кровними дітьми, у свою чергу, домінує прагматична та кризова мотивація усиновлення. Таким чином, усиновлення розглядається діагностованими з боку його корисності та ефективності для таких жінок, які поділяють усі прояви людської особистості на корисні та непотрібні. А все, що вкладається в усиновлення (сили, час, гроші), має своєчасно окупитися матеріальним прибутком або моральною вигодою. А домінування кризової мотивації усиновлення може вказувати на наявність у жінок з кровними дітьми погіршення подружніх відносин або «порожнього гнізда», що утворився, самотності, а також смерть рідної дитини. Домінування таких мотивацій при усиновленні може призвести до повернення дитини до дитячого будинку, а отже, до появи вторинного сирітства.

Значних відмінностей у жінок з усиновленою дитиною та жінок з кровними дітьми щодо мотивації усиновлення не виявлено.

У жінок з усиновленою дитиною та жінок без досвіду материнства виявлено значні відмінності щодо нормативної мотивації усиновлення, а саме: для жінок з усиновленою дитиною менш значуща порівняно з жінками без досвіду материнства нормативна мотивація усиновлення.

Значних відмінностей у жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства щодо мотивації усиновлення не виявлено.

Висновки до третього розділу

На підставі проведеної діагностики можна виявити основні характеристики портрета жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства, що включають опис домінуючих результатів за кожною методикою.

Основні характеристики портрета жінок із усиновленою дитиною

Альтруїзм як домінуюча соціально-психологічна установка свідчить про прагнення жінок з усиновленою дитиною при взаємодії з дитиною-сиротою надати їй безкорисливу допомогу. Такі матері зацікавлені у її вихованні і

прагнуть максимально удосконалити цей процес. При керівництві орієнтацією на процес ставляться конкретні та вимірні завдання, реалізуючи які усиновлювачам виходить успішно пройти етапи адаптації з дитиною-сиротою.

Виявлено активну орієнтацію на спілкування з дитиною, оскільки через спілкування з нею діагностовані, не використовуючи критики та звинувачення, прагнуть сприяти її розвитку як повноцінної особистості. Такі матері допомагають спільному духовному розвитку своєї дитини і надають їй можливість успішної життєвої адаптації.

Жінки з усиновленою дитиною можуть сприймати статус «заміщуючого батька» як додаткове професійне навантаження. Таким матері виявляють різноманітність при виборі моделей поведінки з усиновленою дитиною. Однак при відчутному браку кохання з боку дитини в усиновлювача може виникати пригніченість, емоційна загальмованість або навіть агресія.

Діагностовані керуються альтруїстичною мотивацією усиновлення, коли фокусом своїх зусиль роблять благополуччя та інтереси дитини, акцентуючи свою увагу на моральному обов'язку та співпереживанні можливого поліпшення стану об'єкта допомоги. А при домінуванні нормативної мотивації усиновлення сім'я розцінюється батьками, що заміщають, як соціальний інститут, в якому на певному етапі його розвитку необхідна поява і виховання дитини.

Зв'язок мотивації та батьківських установок полягає в тому, що підвищення активної діяльності усиновлювача знижує контроль за усиновленою дитиною, підвищення орієнтації на кохання знижує задоволення відносинами з дитиною, підвищення нормативної мотивації знижує прийняття дитини, але за наявності альтруїстичної мотивації та орієнтації на здоров'я жінка прагне повністю прийняти дитину-сироту.

Основні характеристики портрета жінок із кровними дітьми

При взаємодії зі своїми кровними дітьми жінки оцінюють продуктивність своїх дій та дій своїх дітей виключно за результатом, що може позбавляти їх

радості взаємодії з їхніми дітьми. Однак наявність орієнтації на альтруїзм дозволяє їм віддати все найкраще своїм дітям, а також діяти з огляду на інтереси своїх дітей.

Діагностовані жінки за співпраці зі своїми кровними дітьми орієнтуються на суспільні цінності, таким чином сприяючи соціалізації своїх дітей, а завдяки розвитку своїх творчих здібностей такі матері сприяють прояву творчого потенціалу, самореалізації своїх дітей.

У жінок із кровними дітьми домінує прагматична мотивація усиновлення, а отже, усиновлення розглядається з боку його корисності та ефективності для діагностованих. А виявлена кризова мотивація усиновлення може вказувати на погіршення подружніх взаємин або ж «порожнє гніздо», що утворилося, самотність чи смерть рідної дитини.

Діагностовані матері можуть сприяти формуванню значної психологічної дистанції між собою та своїми кровними дітьми, що виражається в несерйозному відношенні до їх інтересів та схильностей. У таких матерів це виявляє відсутність прагнення бути добрими педагогами при тому, що вони повністю приймають своїх дітей такими, якими вони є.

Жінки з кровними дітьми емоційно менш близькі до своїх дітей, ніж жінки з усиновленою дитиною, але значно більше турбується за своїх дітей і меншою мірою виявляє суворість при взаємодії з ними, ніж жінки без досвіду материнства, а також жінки з кровними дітьми велике значення надають невдач дитини, ніж жінки без досвіду материнства.

Основні характеристики портрета жінок без досвіду материнства

У своїх уявленнях жінки без досвіду материнства при взаємодії зі своїми дітьми оцінюватимуть продуктивність своїх дій та дій своїх дітей виключно за результатом, що може значно зменшувати їхню радість від взаємодії з їхніми дітьми. Але наявність орієнтації на альтруїзм дозволяє таким матерям віддати все найкраще своїм дітям, а також діяти з огляду на інтереси їхніх дітей.

У жінок без досвіду материнства виявлено відсутність відповідальності за виховання дітей, а створення сім'ї та виховання дитини може сприйматися ними

або як нав'язане ззовні та ігноруватися, або як відпочинок від навчання та роботи, показник соціальної зрілості. Виявлено наявність суперечливості у почутті кохання, а від появи дитини очікується утворення почуття впевненості та самоповаги.

При домінуванні у жінок без досвіду материнства альтруїстичної мотивації усиновлення виявляється їхнє прагнення захистити дитину-сироту і надати їй необхідну допомогу, роблячи фокусом своїх зусиль інтереси та добробут дитини, коли смисловими детермінантами альтруїзму може бути мотив співчуття чи мотив морального обов'язку. А при домінуванні нормативної мотивації усиновлення акцентується увага на репродуктивну функцію сім'ї, що виконується поряд з виховною.

Жінки без досвіду материнства більшою мірою виявляють суворість при взаємодії з дітьми і значно менше турбуються засвою дитину, меншу значущість надають невдачам дитини на відміну від жінок з кровними дітьми. Жінки без досвіду материнства за мотивацією усиновлення та свого батьківського ставлення схожі з жінками з усиновленою дитиною.

ВИСНОВКИ

Актуальність проблеми дослідження мотивації та батьківських установок у жінок до усиновленої дитини зумовлена актуалізацією проблеми сирітства та усиновлення в сучасному світі.

Аналіз джерел із виявленої проблематики дозволив виділити основні напрями сучасних психологічних досліджень із питання усиновлення. Разом з тим, досліджень, спрямованих на вивчення мотивації усиновлення та батьківських установок, які визначають сприятливе проходження адаптаційного періоду усиновлювачів з дитиною-сиротою, є відносно небагато.

У роботі проведено теоретичний аналіз підходів до дослідження проблеми мотиву та мотивації, що заміщає сім'ї як предмета психологічних досліджень, батьківства та батьківських установок до дитини, визначено специфіку сприйняття жінкою її ролі в материнстві. Визначено теоретико-методологічну основу психологічної діагностики кандидатів в усиновлювачі.

Значимим практичним результатом роботи стали дані, які були отримані в ході емпіричного дослідження і описують особливості мотивації та батьківських установок в усиновлювачів до дитини. Експериментальне дослідження особистісних характеристик жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства дозволили зробити такі висновки:

1. У жінок з усиновленою дитиною альтруїстична мотивація виявлена як домінуюча. Для отримання бажаного результату вони прагнуть якісно виконувати будь-які процеси, керуючись загальножиттєвою спрямованістю. Жінки з кровними дітьми та жінки без досвіду материнства орієнтуються на результат та альтруїзм, керуючись робочою спрямованістю.

2. У жінок з усиновленою дитиною батьківські установки характеризується прагненням максимально контролювати свою дитину, виявляючи вимогливість та зберігаючи емоційну близькість. Вони сприймають усиновлену дитину як самостійну особистість.

Жінки з кровними дітьми не виявляють прагнення контролювати своїх

дітей, активно взаємодіяти з ними, за відсутності емоційної дистанції не сприймають дитину як самостійну особистість та виявляють надмірну вимогливість та тривогу.

Жінки без досвіду материнства не прагнуть у майбутньому активно взаємодіяти зі своєю дитиною, добиватися загального результату, але готові до емоційної близькості, не авторитарні і, виявляючи високий рівень вимогливості до своєї дитини, сприйматимуть її як самостійну особистість.

3. У жінок з усиновленою дитиною в мотиваційній структурі особистості підвищення загальножиттєвої спрямованості сприятиме розвитку пізнання; посилення альтруїстичної мотивації веде до зміцнення здоров'я; але збільшення робочої спрямованості знижуватиме загальножиттєву мотивацію. У мотивації до усиновлення спостерігається протистояння мотивів: що вищий альтруїстичний мотив, то нижчий нормативний, і навпаки.

Зв'язок мотивації та батьківських установок полягає в тому, що підвищення активної діяльності жінки знижує контроль за усиновленою дитиною, підвищення орієнтації на кохання знижує задоволення відносинами з дитиною, підвищення нормативної мотивації знижує прийняття дитини, але за наявності альтруїстичної мотивації та орієнтації на здоров'я жінка прагне повністю прийняти дитину-сироту.

4. У жінок з кровними дітьми підвищення активної діяльності посилює взаємодію з друзями, з'являється почуття свободи, цікава робота дозволяє відчувати впевненість у собі. У разі підвищення альтруїстичної мотивації знижується прагматична, а підвищення прагматичної знижує кризову мотивацію.

У батьківських установках велика зацікавленість у справах та планах дитини підвищує орієнтацію на допомогу дитині, проте при залученості до справ дитини підсилюється контроль за нею.

5. У жінок, які не мають досвіду материнства, захопленість активним життям знижує увагу до здоров'я, орієнтація на свободу знижує наявність цікавої роботи та впевненості у собі.

У батьківських установках, що більше жінки без досвіду материнства

планують контролювати дитину, то негативніше буде їхнє ставлення до невдач дитини.

Зв'язок мотивації та батьківських установок у жінок, які не мають досвіду материнства, не виявлено.

6. Суттєві відмінності в батьківських установках жінок з усиновленою дитиною, жінок з кровними дітьми та жінок без досвіду материнства до дитини спостерігаються в наступному: жінки з усиновленою дитиною емоційно ближчі до своїх дітей, ніж жінки з кровними дітьми; жінки з кровними дітьми меншою мірою виявляють суворість при взаємодії з дітьми і значно більше турбуються за свою дитину, ніж жінки без досвіду материнства; жінки з кровними дітьми велике значення надають невдачам дитини, ніж жінки без досвіду материнства; жінки з усиновленою дитиною та жінки без досвіду материнства з мотивації усиновлення та батьківського відношення схожі.

Таким чином, виявляється, що мотивація та батьківські настанови жінок з усиновленою дитиною не схожі на мотивацію та батьківські настанови жінок з кровними дітьми, проте схожі з мотивацією усиновлення та батьківськими настановами жінок без досвіду материнства.

Подані висновки дозволяють вважати основні завдання дослідження виконаними, а мету роботи – досягнутою.

Перспективу подальших досліджень ми бачимо у підборі та апробації комплексу діагностичних процедур для кандидатів у заміщуючі батьки, розробці комплексу заходів, спрямованих на виявлення сформованого образу батька та мотивації усиновлення у кандидатів у заміщуючі батьки. Виявлені та конкретизовані у дослідженні домінуючі мотиви та батьківські установки жінок можуть бути успішно використані у психотерапевтичній роботі, спрямованій на підвищення адаптивності особистості жінки, орієнтованої на усиновлення дитини.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акивис Д. Отцовская любовь. М.: Профиздат, 2009. 208с.
2. Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В.И.Добренкова. М.: Изд-во МГУ, 1994. – 496с.
3. Аналіз сильних і слабких сторін, сприятливих можливостей і небезпек, які виникають у процесі реформування системи державної опіки над дітьми-сиротами і дітьми, які залишилися без батьківського піклування / Київський міжнародний інститут соціології. Київ, 2007. 152с.
4. Аргайл М. Психология счастья. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 271с.
5. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М.: Мысль, 1976. 158 с.
6. Бевз Г.М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри: монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 352 с.
7. Безрукова О.М., Самойлова В.А. Потенціал успішного батьківства у прийомних сім'ях. *Соціологічні дослідження*. 2017. № 11. С. 111-121.
8. Безрукова О.М., Самойлова В.А. Супровід сім'ї, що заміщає, або як знизити ризик вторинних відмов. *Соціологічні дослідження*. 2019. № 1. С. 85-95.
9. Бендас Т.В. Гендерная психология: учеб.пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 431с.
10. Божович Л.И. Личности и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 400 с.
11. Борисов В.А. Перспективы рождаемости. М.: Статистика, 1986. 248с.
12. Боулби Дж. Привязанность. М.: Гардарика, 2003. 480 с.
13. Браун Дж. Теория и практика семейной терапии. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 352 с.
14. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. М.: Изд-во МГУ, 1990. 288 с.

15. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. М.: МГУ, 1976. 143 с.
16. Воробйова Є.В. Інтелект і мотивація досягнення: психофізіологічні та психогенетичні предиктори: автореф. дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.02. Харків, 2007. 47 с.
17. Гулдинг М. Психотерапия нового решения. Теория и практика. М.: Класс, 1997. 288 с.
18. Долгова В.І., Корицька Ю.А., Меркулова Н.А. Готовність батьків до виховання дітей у замісній сім'ї. К.: Перо, 2021. 180с.
19. Жедунова Л.Г. Основи психології сім'ї та сімейного консультування. К.: ПРЕС, 2014. 328с.
20. Житомирська Є.Г. Психологічне супроводження дітей, що залишилися без піклування батьків. Львів: Педагогічна література, 2020. 192с.
21. Захарова Є.І., Печнікова Є.Ю., Філіппова Г.Г. Нова книга про вагітність і не тільки. К.: Видавництво ДНУ, 2012. 256 с.
22. Золотова Н.В. Наукова спадщина та життєвий шлях Б.В.Зейгарник. *Методологія та історія психології*. 2017. Том 2. Випуск 2. С.135-146.
23. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 512 с.
24. Ильин Е.П. Мотивы человека (теория и методы изучения). К.: Вища школа, 1998. 291 с.
25. Калачова І.В. Особливості батьківсько-дитячих відносин у прийомних сім'ях. *Педагогіка та психологія*. 2018. №1 (8). С. 166-168.
26. Картер Р. Опіка над дітьми: сім'я і держава. Вплив інституційної форми виховання на розвиток дітей (моніторинговий звіт). К.: Логос, 2005. 88с.
27. Капіліна (Пічугіна) М.В. Прийомна дитина: життєвий шлях, допомога та підтримка. К.: Нікея, 2015. 432 с.
28. Капустін С.А. Збалансований стиль батьківського виховання та його вплив на розвиток особистості дітей. *Національний психологічний журнал*. 2015. №4 (20). С.119-129.
29. Карабанова О.А. Взаємозв'язок толерантних / інтолерантних

батьківських установок та особливостей подружньої комунікації. Луцьк: Вісник ЛДУ. 2012. №2. С. 31-37.

30. Кириченко Є.Б. Соціальна безпека дітей-сиріт як педагогічна проблема. *Педагогічний вісник*. 2013. Т. 2. № 2. С.23-26.

31. Кисельова Н.А. Проблема адаптації прийомних дітей і батьків у замісних сім'ях. *Соціально-гуманітарні науки*. 2014. №4. С.134-138.

32. Комарова І.А. Вивчення уявлень студентської молоді про проблему усвідомленого батьківства. *Вектор науки. Серія Психологія*. 2011. №2 (5). С.118-121.

33. Кошелева А.Д. Діагностика та корекція материнського відношення. К.: НДІ Сім'ї, 2007. 154 с.

34. Крайлюк А.І. Батьківські настанови: теоретичні аспекти. *Вісник Херсонського державного педагогічного університету*. 2015. Т. 21. С. 78-82.

35. Кубишкіна М.Л. Психологічні особливості мотивації соціального успіху: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Чернівецький державний університет. Чернівці, 2001. 16 с.

36. Лангмейєр І., Матейчек З. Психічна депривація у дитячому віці. К.: Медичне видавництво, 2004. 335 с.

37. Лебединська В.П. І знову до питання про таємницю усиновлення. *Молодий учений*. 2013. № 11 (58). С. 544-546.

38. Левин К. Динамическая психология. М.: Смысл, 2001. 458с.

39. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. М.: Политиздат, 1997. 304 с.

40. Лидерс А. Семья как психологическая система: очерки психологии семьи. М.; Обнинск: Социальные науки, 2004. 296с.

41. Майн Н. Индивидуальная и межпоколенческая психотравматизация кандидатов в замещающие родители. М.: ФГБУН, 2017. 190 с.

42. Макклелланд Д. Мотивация человека. Санкт-Петербург, 2007. 672с.

43. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека: учеб. пособие для спецкурса. Пермь: Изд-во ПГПИ, 1981. 120 с.

44. Міністерство соціальної політики України. Відповідь на

інформаційний запит. 2019. 06 травня. № 42/0/143-19/371.

45. Нагоева Р. А. Замещающая семья: возможности и проблемы социальной и психолого-педагогической подготовки. *Психология и психотехника*. 2014. № 1. С.91-97.

46. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки. 2017. 9 серпня. № 526-р. URL: <http://bit.ly/2qYbKKC> (дата звернення: 15.04.2022).

47. Ніколаєва Є.І. Діагностичний інструментарій на допомогу фахівцям, які працюють за сімейним устроєм дітей-сиріт. К.: КНУ, 2011. 188с.

48. Ніколаєва Є.І. Назустріч дитині. Посібник для батьків. К.: КНУ, 2013. 88 с.

49. Ніколаєва Є.І Особливості особистісних характеристик дітей та батьків в ефективних та неефективних прийомних сім'ях. Питання психології. 2007. №6. С.37-43.

50. Овчарова Р.В. Психологічний аналіз особливостей формування усвідомленого батьківства в молодій сім'ї. *Вісник інституту сім'ї*. 2008. №1. С.45-50.

51. Овчарова Р. В. Психологічне супроводження батьківства. К.: Вид-во Інституту психології, 2013. 319 с.

52. Палієва Н.А. Мотивація прийняття прийомної дитини в сім'ю. *Суспільство. Серед. Розвиток*. 2011. №1. С.132-137.

53. Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі: Посібник тренера. Загальний огляд / за заг. ред. Г.М. Лактіонової. К.: Видавництво «Науковий світ», 2006. 72 с.

54. Порядок відбору кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі та супроводи прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу/уклад. Н.С.Поспелова, О.А.Дмитрієва, О.С.Головнєва. К.: Національний центр усиновлення МОН, 2010. 114 с.

55. Проблеми психологічної адаптації здорових дітей у сім'ях, що заміщають, які прийняли на виховання дитини з обмеженими можливостями здоров'я / Декіна Є.В., Шалагінова К.С., Залигаєва С.А., Самсонова Г.О. *Вісник*

Миколаївського державного університету. Серія: Психологічні науки 2019. №2. С.74-87.

56. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України. 2005. 13 січня. № 2342-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 6. Ст. 147.

57. Проблемы научного творчества в современной психологии: монография / Под ред. М.Г.Ярошевского. М.: Наука, 1981. 334 с.

58. Результати другого пілотного дослідження «Визначення мотивів, які спонукали усиновителів/прийомних батьків/опікунів взяти на виховання ВІЛ-позитивну дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування / ВБО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ». Київ, 2011. 19с.

59. Результати пілотного дослідження «Визначення мотивів, які спонукали усиновителів/прийомних батьків брати на виховання ВІЛ-позитивну дитину-сироту» / ВБО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ». К., 2012. 17с.

60. Роджерс К. О групповой психотерапии. М.: Гиль-Эстель, 2013. 224с.

61. Рожков О.П. Методичні рекомендації при влаштуванні дитини в сім'ю: навчально-методичний посібник. К.: Вид-во Інституту соціальної психології, 2012. 375 с.

62. Розінаєва Г. Подружжя, материнство та батьківство. К.: «Арт Економі», 2014. 143 с.

63. Рубін Я.І. Право на щастя: Про проблеми сім'ї та дітей. К.: Центр навчальної та практичної літератури, 2016. 174 с.

64. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 713с.

65. Рудов А.Г. Як усиновити дитину. На допомогу майбутнім усиновлювачам. К.: Видавничий центр «Березень». 262с.

66. Сеппенен Ю.В. Формирование осознанного родительства в молодой семье. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-osoznannogo-roditelstva-v-molodoy-semie> (дата обращения: 11.04.22).

67. Симонов П.В. Мотивированный мозг: высшая нервная деятельность и

естественнонаучные основы общей психологии. М.: Наука, 1987. 266 с.

68. Сімейний кодекс України: Закон України. 2002. 10 січня. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. Ст. 135.

69. Соломатина Г.Н. Прийомні діти: Як упоратися з проблемами адаптації та виховання в новій сім'ї. Посібник. Рівне: КВІТКА, 2014. 119 с.

70. Соціальна психологія: Хрестоматія: навч. посібник для студентів вузів / Упоряд. Є.П.Белінська, О.А.Тихомандрицька. К.: Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2003. 475 с.

71. Співаковська А. С. Психотерапія: гра, дитинство, сім'я: в 2 т. Львів: Квітень-Прес, 2009. 462 с.

72. Ташева А.І. Психологічне особливості феномена замісного батьківства. *Північно-Український психологічний вісник*. 2011. №9/3. С. 39-42.

73. Трофімова Є.В. Успішне батьківство: книга прийомних батьків. Суми: СДПУ, 2015. 200 с.

74. Узнадзе Д.Н. Психология установки. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 416 с.

75. Усиновлення: реалії та тенденції. Результати соціологічних досліджень / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. К.: Фенікс, 2009. 160 с.

76. Усиновлення – це любов назавжди: право на щастя. Міністерство соціальної політики України: офіційний веб-портал. 2018. 27 вересня. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/15970.html> (дата звернення: 15.04.2022).

77. Філіппова Г.Г. Психологія материнства: навч.посібник. Харків: ХАРВЕСТ, 2002. 240 с.

78. Фромм Э. Величие и ограниченность теории Фрейда. М.: Изд-во АСТ, 2000. 448с.

79. Фурманов І.А. Психологія депривованої дитини: посібник для психологів та педагогів. К.: Академія, 2009. 319 с.

80. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2 т. Т. 1. / Х. Хекхаузен; ред. Б. М. Величковского. М.: Педагогика, 1986. 408 с.

81. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения. Санкт-Петербург:

Речь, 2001. 256 с.

82. Швецова М. Н. Психологічні детермінанти успішного прийомного батьківства. Наукові записки: електронний науковий журнал Сумського державного університету. 2015. № 3 (35).

83. Швецова М. Н. Соціально-психологічний супровід замісної сім'ї: Монографія. К.: Академія, 2013. 188 с.

84. Шевченко Т.А. Формування гендерної компетентності батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу як актуальна соціально-педагогічна проблема. Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Т. 2. № 22. С. 148-153.

85. Щербина С.М. Особливості ставлення прийомної матері до дитини, що визначають успішність її виховання в замісній сім'ї. *Людина. Спільнота. Управління*. 2016. Т. 17. №. 2. С. 41-54.

86. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия: учеб.пособие для врачей и психологов. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Речь, 2006. 352с.

87. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. АН СССР, Ин-т психологии. М.: Просвещение, 1989. 317с.

88. Ярошенко А.А. Жінки та ВІЛ: гендерні лінзи здоров'я. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2018. № 2. С. 39-54.

89. Ярошенко А.А. Замісна сім'я: від мотивації до успішного виховання дітей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky*: наук. журнал. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2020. № 1 (130). С.162-171.

90. Atkinson J. W. An introduction to motivation. Princeton. N.Y.: Van Nostrand, 1964. 360 p.

91. Awasthi B. Role of sex, IQ and SES in developing achievement motivation. *Psycho-lingua*. 2002. Nr 32 (2). P.107-112.

92. Braun-Galkowska, M. Patologia i terapia postaw rodzinnych / Wykłady z psychologii w KUL w roku ac. 1984 85 / red. Z. Babska, A. Biela, T. Twitkowski. –

Lublin: Wyd. KUL, 1985. S. 343-360.

93. Grotevant H.D. Contact between adoptive and birth families: Perspectives from the Minnesota Texas Adoption Research Project. *Child Development Perspectives*. 2013. Nr 7. P.193-198.

94. Hangal S. Self-concept, emotional maturity and achievement motivation of adolescent children of employed mothers and homemakers. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. 2007. Nr 33 (1). P.103-110.

95. Imber-Black E. Rituals for our times. N.Y.: Harper Perrenial, 1993. 331p.

96. Kathy P. The Practice of Adoption : History, Trends, and Social Context. *The Counseling Psychologist*. 2003. Nr 31. P. 651-678.

97. Langdridge D.A. network analytic study of the reasons for wanting a child. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. 2000. Vol. 18. P.321-338.

98. Lawler J.M. Bidirectional effects of parenting and child behavior in internationally adopting families. *Journal of Family Psychology*. 2017. Vol. 31. Nr 5. P. 563-573.

99. Maccoby E.E. Gender and relationships: a developmental account. *American psychologist*. 1990. Vol. 45. Nr 4. P.513-520.

100. MacDonald M. Open adoption: Adoptive parents' experiences of birth family contact and talking to their child about adoption. *Adoption and fostering*. BAAF. Vol. 35. Autumn, 2011. P. 4-16.

101. Madsen K.B. Modern theories of motivation. A comparative metascientific study. Copenhagen : Munksgaard, 1974. 472 p.

102. Maslow A.H. Motivation and Personality. New York: Harper & Bros., 1954. 411 p.

103. Parsons J.E. Achievement Motivation: A Dual Modality. *Educational Psychologist*. 1978. Nr 13. P. 93-96.

104. Pilkewicz M. Postawy wychowawcze dzieci i mlidzieży. Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. 238s.

105. Pinquart M. Ambivalence in decisions about childbearing. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. 2010. Vol. 28. Nr. 2. P. 212-220.

106. Rembowski, J. Postawy rodzicielskie w odczuciu młodzieży dorastającej. *Rodzina i dziecko*. Warszawa.: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 1992. S. 203-232.

107. Rembowski J. Z problematyki postaw rodzicielskich. *Psychologia Wychowawcza*. 1970. № 3. S.318-327.

108. Triseliotis J. Long-term foster care or adoption? The evidence examined. *Child and Family Social Work*. 2002. Nr 7(1). P.23-33.

109. Żemska, M. Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka. *Rodzina i dziecko*. Warszawa.: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. S. 21-79.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'J. Rembowski', located in the lower right quadrant of the page.

ДОДАТОК А

Анкета «Диагностика мотивации усыновления»

Предлагаем Вам принять участие в исследовании, посвященном вопросу усыновлению детей.

Заполнение анкеты простое: если Ваше мнение совпадает с одним из предлагаемых вариантов ответов, то код этой позиции обведите кружком.

Заранее благодарим Вас за сотрудничество!

В о п р о с ы

1. Какие события и поступки привели к тому, что именно сейчас для Вас актуален вопрос усыновления детей (выбрать только один вариант ответа)?

- 1) У меня есть желание помочь ребенку, находящемуся в детском доме;
- 2) У меня появилось чувство одиночества, когда хочется, чтобы рядом был близкий человек (ребенок);
- 3) Я стремлюсь иметь полную семью, чтобы будущие дети продолжали традиции, принятые в моей семье;
- 4) Мои дети уже выросли, а я чувствую, что еще полон сил воспитывать и растить ребенка.

2. Считаете ли Вы ликвидацию детских домов в стране... (верный номер, согласно Вашему мнению, обведите, пожалуйста)

1	2	3	4	5
острой необходимостью	преимущественно необходимостью	позитивным явлением	в этом нет никакой необходимости	отрицательным явлением

3. Какая из приведенных ниже оценок наиболее точно характеризует материальное положение Вашей семьи (можно выбрать только один вариант ответа)?

- 1) денег не хватает даже на приобретение продуктов питания;
- 2) денег хватает только на приобретение продуктов питания;
- 3) денег достаточно для приобретения необходимых продуктов и одежды, более крупные покупки приходится откладывать;
- 4) покупка большинства товаров длительного пользования (холодильник, телевизор) не вызывает трудностей, однако купить квартиру мы не можем;
- 5) денег достаточно, чтобы вообще ни в чем себе не отказывать.

4. Оцените, пожалуйста, в процентах свое восприятие семьи, как полной, при отсутствии в ней детей, учитывая, факт: чем выше процент, тем сильнее

Ваше признание семьи без детей как полной (верный процент, согласно Вашему мнению, обведите, пожалуйста).

10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

5. Считаете ли Вы проявление помощи детей родителям на старости лет (верный номер, согласно Вашему мнению, обведите, пожалуйста) –

1	2	3	4	5
острой необходимостью	преимущественно необходимостью	позитивным явлением	в этом нет никакой необходимости	отрицательным явлением

6. Согласны ли Вы, что ребенка-сироту особенно важно брать тем, у кого уже выросли собственные дети?

- 1) Да
- 2) Скорее, да
- 3) Скорее, нет
- 4) Нет

7. Оцените, пожалуйста, по пятибалльной шкале утверждения, которые способствуют (предопределяют) усыновлению ребенка в Вашей семье (чем выше был, тем значимее данное условие):

Утверждения					
1.Невозможность родить собственного ребенка					
2.Невозможность иметь ребенка определенного пола					
3.Взросление собственных детей, когда есть еще силы воспитывать					
4.Ожидание возникновения близости и тепла в семье при появлении в ней ребенка					
5.Возможность улучшить свои материальные условия при появлении в семье ребенка					
6.Осуществление действий (появление ребенка в семье) по примеру близких или друзей					
7.Желание иметь взаимоотношения с детьми на старости лет					
8.Желание улучшить отношения с мужем (партнером) благодаря появлению в семье ребенка					
9.Желание иметь большую многодетную семью при невозможности рожать детей					
10.Решение вопроса занятости					
11.Желание отдать ребенку свое тепло, вырастить его душевно и нравственно здоровым					
12.Сочувствие и сострадание к детям, оставшимся					

	родительской заботы					
	13.Желание воспитать ребенка максимально эффективно с учетом допущенных ошибок при воспитании других детей					
	14.Стремление способствовать эффективному развитию общества, когда отсутствуют любые					
	15.Стремление передать приобретенные жизненные опыт, семейные традиции будущему					
	16.Понимание, что полная семья – это семья, в которой растет ребенок					

8. Ответьте, пожалуйста, какие чувства могут возникнуть у Вас в случае, если Вы не сможете усыновить ребенка (можно выбрать только один вариант ответа)?

- 1) Чувство неудовлетворенности реализации стремления помочь одинокому ребенку;
- 2) Чувство безысходности и мысли об одинокой старости;
- 3) Чувство нереализованности себя как человека;
- 4) Чувство одиночества и ухудшающиеся взаимоотношения с супругом (супругой) / партнером (партнершей).

9. Какие из перечисленных ниже событий произошли в Вашей жизни за последние один-два года (можно выбрать несколько вариантов ответа)?

- 1) Развод;
- 2) Уход повзрослевших детей из семьи;
- 3) Потеря родного ребенка;
- 4) Безуспешные попытки ЭКО;
- 5) Ухудшение материального положения;
- 6) Потеря работы.

10. Оцените, пожалуйста, в процентах, согласны ли Вы с утверждением, что усыновленный ребенок может улучшить взаимоотношения в семье (чем выше процент, тем большее согласие с данным утверждением Вы выражаете)?

10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

11. Считаете ли Вы, что семья без детей полноценна?

- 1) Да
- 2) Скорее, да
- 3) Скорее, нет
- 4) Нет

12. Выберите, пожалуйста, из перечисленных ниже качеств два основных, которые могут быть удовлетворены по максимальной шкале после усыновления ребенка:

- 1) Увеличение стимулирующих материальных выплат;
- 2) Отсутствие «чувства пустоты»;
- 3) Уважение со стороны общества;
- 4) Чувство реализованности себя, как родителя;
- 5) Возможность улучшить жизнь детей, оставшихся без попечения родителей;
- 6) Уверенность в спокойной старости;
- 7) Реализованность потенциала усыновленного ребенка;
- 8) Чувство «полной» семьи.

13. Какие взаимоотношения с усыновленным ребенком Вы хотите увидеть в будущем (можно выбрать только один вариант ответа)?

- 1) Между нами сформируются взаимоотношения, основанные на помощи и поддержке, и тогда я могу не бояться старости;
- 2) Между нами возникнут дружеские взаимоотношения, и мы станем полной семьей;
- 3) Между нами возникнут доверительные взаимоотношения, и я помогу ребенку добиться успеха в жизни;
- 4) Между нами сформируется привязанность, и я буду чувствовать себя настоящим родителем.

14. Считаете ли Вы, что семья после появления в ней усыновленного ребенка становится счастливее, а взаимоотношения между членами семьи крепче?

- 1) Да
- 2) Скорее, да
- 3) Скорее, нет
- 4) Нет

15. Оцените, пожалуйста, в процентах, есть ли у Вас опасение, что в будущем усыновленный ребенок может вернуться в свою родную семью, когда вырастет (чем выше процент, тем сильнее данные Ваши опасения)?

10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

16. Ответьте, пожалуйста, с каким из утверждений Вы согласны (можно выбрать только один вариант ответа)?

- 1) Я надеюсь в своей семье создать для усыновленного ребенка максимально комфортную психологическую среду.
- 2) Я надеюсь, что все члены семьи станут счастливее при появлении усыновленного ребенка.

17. Считаете ли Вы, что усыновленный ребенок в будущем станет продолжать Ваши традиции?

- 1) Да
- 2) Скорее, да
- 3) Скорее, нет
- 4) Нет

18. Какие показатели, согласно Вашему мнению, могут свидетельствовать о счастливой и успешной семейной жизни (можно выбрать только два варианта ответа)?

- 1) Материальный достаток семьи;
- 2) Соответствие семьи общепринятым стандартам;
- 3) Успех счастливого родительства;
- 4) Взаимоотношения и помощь между старшими и младшими членами семьи во все периоды жизни;
- 5) Интересный досуг всех членов семьи;
- 6) Возможность детей в будущем жить отдельно от родителей;
- 7) Любовь и взаимоуважение между членами семьи;
- 8) Общность взглядов и мнений родителей и детей.

19. С каким из утверждений Вы согласны (можно выбрать только один вариант ответа)?

- 1) Я буду стремиться, чтобы усыновленный ребенок в будущем добивался успеха в той сфере деятельности, которая ему интересна.
- 2) Я буду стремиться, чтобы между мной и усыновленным ребенком всегда были крепкие взаимоотношения.

20. Согласны ли Вы, что дети всегда являются основой стабильного брака и семейного благополучия?

- 1) Да
- 2) Скорее, да
- 3) Скорее, нет
- 4) Нет

21. Оцените, пожалуйста, в процентах, есть ли у Вас опасение, что усыновленный ребенок может вырасти и стать таким же, как и его биологические родители (чем выше процент, тем сильнее данные Ваши опасения)?

10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

22. Считаете ли Вы материальную поддержку усыновителям со стороны государства (верный номер, согласно Вашему мнению, обведите, пожалуйста) –

1 2 3 4 5

острой преимущественно
необходимостью необходимостью

позитивным
явлением

в этом нет никакой
необходимости

отрицательным
явлением

23. Какая форма поведения ребенка может свидетельствовать о хорошем) воспитании (можно выбрать только один вариант ответа)?

1) Ребенок реализует интересующую его деятельность, и родители всегда могут на него положиться;

2) Ребенок успешно учится и всегда прислушивается к мнению старших;

3) У ребенка много друзей, и он мечтает в будущем иметь семью и детей;

4) Ребенок прилежно учится и мечтает в будущем приобрести востребованную, приносящую достаток профессию.

24. Согласны ли Вы в будущем поддерживать деятельность усыновленного ребенка, даже если она будет противоречить Вашим интересам?

1) Да

2) Скорее, да

3) Скорее, нет

4) Нет

25. Каковы Ваши мотивы усыновления (можно выбрать только один вариант ответа)?

1) Мне всегда хотелось помочь детям, лишенным семейного тепла.

2) У меня есть надежда, что усыновленный ребенок когда-нибудь подарит мне свою любовь и заботу, станет опорой и поддержкой в будущем.

3) Я всегда стремился иметь полную семью, потому что настоящая семья – это семья, где растут дети.

4) Я всегда мечтал(а) иметь ребенка, даже усыновленного, потому что дети всегда улучшают взаимоотношения в семье, появляется больше взаимопонимания.

В заключение сообщите несколько сведений о себе:

Ваш пол: ____

Ваш возраст: ____

Ваше семейное положение:

1) замужем / женат

2) в гражданском браке

3) не замужем / не женат

4) Есть ли у Вас родные дети?

1) да. Укажите, пожалуйста, пол: м, ж; возраст: ____

2) нет

Сколько лет назад в Вашей семье появился усыновленный ребенок?

____ Укажите, пожалуйста, его пол: м, ж; возраст: ____

Большое спасибо за участие!

Приложение Б

Ключ для обработки данных по методике «Диагностика мотивации усыновления»

Инструкция: Каждое совпадение с ключом дает один балл соответствующей шкале. Показатель по каждой шкале получают путем суммирования баллов по каждой шкале. Доминирующей является шкала, набравшая максимальное количество баллов.

Таблица 1

№	Вариант ответа, соответствующий мотивации			
	Альтруистичес	Прагматичес	Норматив	Кризисная
1	1	2	3	4
2	1, 2, 3			
3		1, 2, 3		
4			10-40%	
5		1, 2, 3		
6				1, 2
7.			3, 4, 5	
7.		3, 4, 5		
7.				3, 4, 5
7.				3, 4, 5
7.		3, 4, 5		
7.			3, 4, 5	
7.		3, 4, 5		
7.				3, 4, 5
7.	3, 4, 5			
7.		3, 4, 5		
7.	3, 4, 5			
7.	3, 4, 5			
7.				3, 4, 5
7.	3, 4, 5			
7.			3, 4, 5	
7.			3, 4, 5	
8	1	2	3	4
9				50-100%
10			3, 4	
11	5, 7	1, 6	3, 8	2, 4
12	3	1	2	4
13				1, 2
14		50-100%		
15	1			

1			1, 2	
1	6, 7	1, 4	2, 8	3, 5
1	1			
2			1, 2	
2				50-
2		1, 2, 3		
2	3	1	4	2
2	1, 2			
2	1	2	3	4

